
ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

SZERKESZTI

DR. GYÖRGY LAJOS

1934.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

72. SZ.

SZABOLCSKA MIHÁLY

ERDÉLYBEN

IRTA:

DR. KRISTÓF GYÖRGY

CLUJ-KOLOZSVÁR

MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RT. NYOMÁSA

1934.

ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

SZERKESZTI
DR. GYÖRGY LAJOS

1934.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

72. SZ.

SZABOLCSKA MIHÁLY **ERDÉLYBEN**

IRTA:
DR. KRISTÓF GYÖRGY

CLUJ-KOLOZSVÁR
MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RT. NYOMÁSA
1934.

JORDÁNY KÖNYVTÁR

Szabolcska Mihály 1892. őszén költözött állandó lakosnak az addig alig látott s így előtte egészen ismeretlen Erdélybe. Ez év szeptember 18-án választotta meg papjának egyhangu szavazattal a marosfelfalui református egyházközség. A választás jogerőre emelkedése után Szabolcska habozás és késedelem nélkül elfoglalta a neki jutott parókiát s annak rendje és módja szerint beköszöntött. Aztán vezette és gondozta egyházközségét híven és odaadással 1898 végéig. 1898 végén a kevéssel azelőtt megalakult, de javadalom és társadalmi tekintély dolgában a legősibb és leghíresebb református egyházközségekkel egyenlő temesvári református gyülekezet hívta meg lelkészének. Szabolcska kibúcsuzott a felfalui egyházközségből. Hat évi ott tartózkodás után távozott Erdélyből. A következő 1899. év elején már új, díszes, de sok fáradsággal járó, mert az egész Bánságra kiterjedő temesvári parókián sáfárkodik harminc éven át, 1929-ben bekövetkezett nyugalomba vonulásáig, amikor Budapestre költözött.

Nem érdektelen vizsgálni s nem felesleges számba venni a költő e hat évre terjedő Erdélyben lakásának körülményeit és tartalmát. Sajátos lelki jelenségek s irodalom- és művelődéstörténeti tanúságok kerülnek napfényre.

I.

Hogyan került Szabolcska Erdélybe? Mi a magyarázata annak, hogy tanulmányainak végeztével Erdélyben keresett és foglalt el papi állást s mint Erdély állandó lakosa kezdte meg az életet? Oly kérdések ezek, melyek bizonyosan felmerülhettek a költő életét csupán a költeményeiből ismerők lelkében is. Hiszen futó lapozgatás kötetjeiben, rövides rá gondolás a költő személyiségének költeményeiben is jól és könnyen felismerhető ősrétegére, vágyainak és álmainak folyton visszatérő eszményképére s már is feltűnik, hogy Szabolcska pályájának külső, mondjuk, társadalomföldrajzi iránya és menete, és benső, művészlélektani középpontja a valóságban nemcsak nem esik egybe, nem vág össze, de egymástól mind távolabb és távolabb, ellentétes irányban tolódott el.

Ha ezt a folytonos távolodást, elhajlást, szinte merő szembefordulást legvégső pontján akarnám megragadni, akkor azzal kezdeném, hogy Budapesten, az ország fővárosában, a nagy világvárosok között sem kicsiny modern Babilonban fejezte be földi életét az a költő, kinek lelki

abroszán, lelki országában a tündéri főhely, ahonnan kiszakadt, Mekka, hova az igazhívó muzulmán áhitatával mindig visszavágyott, az ő szülőföldje, a virágos akácfáival a Tiszapart fűzéseire néző kicsi magyar falu, annak is a végén a zöld pázsitra leszaladó *az a mi kis kedves házunk*. És kezdhethném azon, hogy az a költő, kinek lelkét, egész eszményi világát az idillikus, közvetlen és természetes egyszerűséggel mindent átölelő szeretet mozgatta, érzéketlen, hideg, acélgépeket hajtó s jobbára csak a maga önző mérlegének nyers jövedelmét hajszoló társadalmi viszonyok közepette élte át életének utolsó pár évét s onnan és ott költözött el az örökélet nyugalmaiba.

De nem kezdem mérni a távolságot s nézni az ellentétet ily mesziről, a végleteknél. Nem még Temesvárnál sem. Pedig az ellentét itt is feltűnő, a távolság itt sem jelentéktelen. Szabolcska szabad elhatározásból, mint a felfalusinál jobbat s pályájának emelkedését fogadta el a temesvári lelkészi állást s élte is ott le életének majdnem felét, férfikorát pedig szinte teljesen. A pap Szabolcska úgy látszik, meg volt elégedve Temesvárral. Meg is lehetett. A temesvári hívek jól tudták, hogy az a férfi, kit ők papjuknak meghívtak, egyúttal egyik legnépszerűbb és legbecsültebb költője az élő magyar irodalomnak. A jó javadalmazású állást tiszteletből ajánlották fel az országos nevű költőpapnak. Azután is mindig szeretettel vették körül személyét s büszkén említették, hogy az ő papjuk Szabolcska Mihály. Nemesak a református egyházközség, de maga egész Temesvár is díszének vallotta és tekintette Szabolcskát. Úgy is volt. Mert Szabolcska bokros papi teendőinek lelkiismeretes elvégzése mellett minden téren megfelelt a hozzá fűzött várakozásnak. Irányítója, egyik vezéregyénisége volt a temesvári, sőt az egész bánsági magyar szellemi életnek. Megalkotta s felvirágoztatta Szentkláray Jenő kanonokkal, az Akadémia történettudós tagjával, az Arany János társaságot. Szabolcskának fajunk igazát éberén védő, műveltségünk értékeit és nemzeti bizalmunk épségét szóval és példaadással építő személyisége különösen a közhatalom változását követő időkben vált jelentőssé. Ezért hálából és tiszteletből nyugalomba vonulásakor, 1929. januárjában, Temesvár városa vallási, sőt nemzetiségi különbség nélkül olyan kedves és megható ünnepség keretében vett búcsút tőle, amilyennel csak őszinte, hosszú, zavartalan tisztelet és melegen önkéntes ragaszkodás szokott és tud Istenhozzádót mondani.

A Temesvárt töltött harminc év s ennek minden részlete azt tanúsítja, hogy Szabolcska, a pap, a társadalom férfija ott jól érezte magát. Hisz módjában állott volna Temesvárról más és épen nem gyengébb javadalmazású eklézsiába (Szentek, Szászváros) távozni. Nem tette, ott maradt. Hivatali állása kielégítette, társadalmi helyzetének tekintélye pedig megnyugtatta.

A költő és ember Szabolcskában azonban állandóan ott élt a Temesvárt töltött három évtized egész folyama alatt is a lelke ősrétegéből előfakadó idegenség érzete s az ebből keletkező elvágyódás. A pap, a társadalom vezérférfia becsülte Temesvár város szeretetét, ragaszkodását s azt hivatali és nemzettársadalmi viszonylatban egész férfimunkával viszonzotta is. De a költő, az ember, Temesvárt megszeretni nem

tudta, benne magát otthonosan nem érezte. Vágya visszavitte, szíve visszavonta az odahagyott Marosfalfalunak és Maros völgyének tarka vadvirágai, erdős bércei közé.

Alighogy elrendezkedik a temesvári fényes papilakásban, lelke s vele egész családjáé máris visszaröppen a kies faluba, amelyre pedig eleinte, nagyvárosi emberekké válva, csak szánakozással s félvállról tudtak visszagondolni,

*Hogy no volt is mit szeretnünk rajta!
A lakói lelke, házatája:
Egyhanguság, unalom tanyája.
A nagy város ezeregy pompáját,
Szegények, csak álmukban ha látják!*

*És csodáljuk, hogy lehet ott élni?
És a várost nem győzzük dicsérni...
— És ezalatt hosszasán, merengőn
Szívünk, lelkünk csak ott bolyong:
A mezőkön, a réteken, az erdőn!*

(Nagy városban.)

Hasonló, de már egészen irónikus élű melancholia az indoka a *Szegény város!* (Sóhajtozza egy falusi poéta) c. költeményének. Időmultán azonban már szinte komoran ébred rá a valóságra, hogy Temesvárt, e nagy emberi tömkelegben, nem találja helyét. Csak ha a várost messze hagyja, ott kezdődik az ő birodalma. Egyenesen robotnak érzi a várost.

*Majd meghalok egy kis
Nyugodt levegőért,
Egy kis zavartalan
Csendes pihenőért.
Virágos mezőkre
Szomjuhozik vágyam,
S járok rögs uton
Örökös hajszában!*

(Robotban.)

Kis fia is napról-napra újra kérdi, hogy minek jöttek el régi falujukból. (*Vallat a kis fiam...*) Csak elvétve s olyankor békül meg a várossal, ha benne valami a falura emlékeztetőt talál, ha valahogy az utcák nagy lármája elül s körülötte a város faluvá szépül. (*Akácfa-
virág.*)

Az itt idézetteken kívül még számos más költeményének alapindítéka s összefoglaló színe az az érzés, hogy Temesvárt idegenben van, egyedül, elhagyottan áll s épen e miatt szeretne onnan elszállni, szeretne visszamenni falura, a természet csendes ölére. Valóban, ha volt város, melyet Szabolcska, a költő és ember, meg tudott volna szeretni,

az nem Temesvár, hanem Debrecen lehetett. Mert az is bizonyos, hogyha a Szabolcska lelkének glóbusán egyáltalán van kedves nagyváros, és élnek szeretetreméltó és egymáshoz szeretettel közeledő nagyvárosi emberek, az csak Debrecen lehet az ő kollégiumával, diákjaival, civiseivel, kiknek társaságában vidáman hangzik és habzik a Csokonai dala. Csak Debrecennek hívhatják az ő városát, mert csak Debrecennek van Nagyerdeje s mert ott feszkelnek a költőt szerelemre tanító bűgő vadgalambok. Temesvár élete, lakossága nyelv, vallás és foglalkozás szempontjából a költő szemléletében és eszményéhez képest túlságosan összetettnek, zavarosnak s talán szeretetlennek is tűnt fel. Az is bizonyos, hogy a modern, gyors ütemben zajló nagyvárosi életben — s Temesvár a magyar viszonyok között ilyen volt —, akárcsak a fecske meg a gólya, bajosan tud fészket verni az idillizmus és a közvetlen egyszerűség. Pedig Szabolcska elgondolásai, képzeletvilága csupa idill, eszménye és ideálja a természetes egyszerűség. Csoda-é hát, hogy Temesvárról el-visszavágyott a magyar falu egyszerű világába? Szabolcska, a pap, harminc évig szolgált Temesvárt becsülettel, mindenkinek és mindenkinek javára és tisztességére. De Szabolcska, az ember és költő, harminc éven át sóvárogta vissza — akárcsak Arany János — a magyar falut, azt a bizonyos kis nyugalmat.

II.

Az a magyar falu, amelyiknek egyszerű csendje és nyugasztaló egyszerűsége Szabolcskát el és visszavonzotta, Temesvárra költözése után nyomban (s ez a lelki élet törvényszerűségéből következik), az imént odahagyott Marosfelfalu volt. Elválás után az utoljára megszorított baráti kéz melegét érezzük huzamosabban, rosszra váláskor a közvetlen azelőtt birt jó emléke él tartósan. Pedig az utoljára fogott kéz nem mindig legjobb barátunké, s az iménti jó csak viszonylagos javunk volt. Szabolcska is Temesvárt egyideig és először Felfalura emlékezett s költői érzéseit, életének új változását a Felfalun töltött évekhez mérte. De csak eleinte és egy ideig.

A Szabolcska lelkének ősrétegében rejtekező kíváncsi magyar falut nem Felfalunak hívták. Marosfelfalunál is úgy volt a költő, mint Temesvárral. Mint pap becsülte s mint a társadalom férfia gondtalanul, sőt elégedetten élt benne. Megszokta, meg is szerette valamennyire, hisz boldog családot is itt alapított. S mégis még Felfaluban írt költeményeiben is felsajdul valami szokatlan és kiírthatatlan honvágy. Okécske akácfái s a Tisza partjának fűzesei után. Ha bizonyos, hogy Szabolcska lelki térképén Debrecen és nem Temesvár az egyetlen kíváncsi város, még bizonyosabb, hogy a sóvárgott, boldogságtól, szeretettől fehéren tiszta magyar falu sem Marosfelfalu, hanem Tiszakürt, hol a költő napvilágot látott, még inkább az átellenben szomszédos Kécske, hol a kisgyermekkor csodákban gazdag éveit átélte. Marosfelfaluban írja, hogy nincs szebb a világon a csillagos égnél, csak az a darab föld, melyen ő született. Az még az égnél is végtelenül szebb. Onnan veszi magát az egész ég képe. A tejút: a Tisza visszatükrözése;

a csillagok: szülőföldjének égre vetődő képei, az égen járó felleg pedig az ő hazajáró lelke. *(Szülőföldem.)* Tündérszép a vidék, hol most él *(Hegyek között)*. Annyira, hogy úgy érzi, hűtelen lesz az Alföldhöz, ha még sokáig járja az erdélyi fenyveseket; hogy e hegyek, völgyek gyönyörű vidéke beveszi magát szíve közepébe; hogy a kavicsos Marost előbb-utóbb még a Tiszának nézi...

*...Csak néha fog el egy különös bánat,
Mint mikor a szívünk maga ellen lázad,
Hahogy úgy — álomképp — feltűnik előtte
A régi, a régi, első szeretője!*

Ez álomkép, a régi, az első szerető: Okécske, boldog gyermekségének színhelye. Az a hely, hol a költő s a szép Tisza partjának kék búza-
virágai s piros pipacsai már akkor, régen fogadást tettek, hogy híven szeretik egymást halálig. *(Találkozó.)* Minek is hagyta el? *(Ábrándok, álmok)*. Ha el nem hagyja, mi lehetett volna ott belőle? *(Előszó gyánánt.)* Mit nem adna érte, ha visszajönének akkori évei? *(Ünneplés között.)* Most távol, Felfaluban magát szegény hazátlannak érezve, búsan kérdi:

*Tiszaparti csendes füzesek,
Úgy-e, hogy ti vártok engemet?
Úgy-e, ti gondoltok néha rám?
S tudjátok, hogy nem itt a hazám?*

(Távolból.)

Felfaluban írja, hogy nemcsak élni, meghalni is ott, a Tisza partján szeretne. *(A Tisza partján.)* Szeretne újraélni egy pár ezer év múlva, de csak azért, hogy körülnézve a világon, tudja meg:

*Nyílnak-e a vadvirágok
Szülőfalum határán?
S zendül-e a magyar nóta
A Tisza, Duna táján?*

*Egyébbel nem törődném,
Oh, de ezekért vágyom:
Egy pár ezer év múlva
Szétnézni e világon!*

(Vágyódás.)

Lelkének legmélyebb ősrétegét *Végrendelet* c. költeménye fedi föl félreismerhetetlen világossággal. A felfalusi parókián, mint már boldog családapá, hagyakozik kis fiának. S bár családi boldogságát egészen Felfalunak köszönheti, mert ott született szerető hitvese is, feledve Felfalut, feltalált családi boldogságának eredő helyét, hitvese és gyermeke bölcsőjének életringását, szól és hagyakozik eképen:

*Kedves kicsi fiam, ha itt is születnél:
Nem idevalónak, idegenbe lettél,
Sohse felejtsd el az alföldi vidéket,
Az a te apai édes örökséged.*

*Sohse felejtsd el a szép Tisza táját,
Tündér délibábok mulató tanyáját.
Borulj le, ha elérsz pázsitos szélére,
Hetedhét országnak legszebb vidékére.*

*Kivált ha valaha ott járnál, ott járnál
A mi szülő-falunk csendes határánál:
Ne bánd, ha megered sűrű könnyhullásod,
Arról ösmernek ott rád a vadvirágok.*

*S ha elérsz, ha elérsz a falunk széléig,
A legelső kis ház kopott küszöbéig:
Templom-ajtó legyen az az ajtó néked,
Igaz imádság a megihletődésed.*

*S a kis ház lakóit, ha kik akkorára
Még kisebb költöznek, még kicsinyebb házba:
Porukban is áldjad két öreg szülődet,
— Szívemből szakadtál, megérdemlik tőled!*

Lelkesnek és szellemre született, de porhüvelyhez kötött ember és a nyers magatehetetlen föld, amely azonban mindnyájunknak éltető édes anyja, ehhez hasonló atavisztikusan benső egységbe ritkán s talán csak a földet, a maga földjét imádó magyar népi lélekben tud összeölelkezni!

Ha a költő lelke ily elszakíthatatlanul oda van tapadva szülőföldjéhez, a tiszaparti magyar faluhoz, s ha még Felfaluból is sovárgó tekintettel fordul az Alföld felé s néz vissza búsan a Tisza partján szülőfalujára: nemde kényszerűen jelentkezik a kérdés költeményeinek csak futó lapozgatása közben is, hogy hogyan került Szabolcska Erdélybe? Mi lehet az oka és magyarázata annak, hogy Erdélybe költözött s ott rendezkedett be az életre, nem pedig valahol a Tisza mentén vagy a Csokonai hazájában?

III.

Pusztán a Szabolcska egyéniségének közismerten őszinte és nagy egyszerűségéből is már eleve bizonyosak lehetünk abban, hogy szülőföldjének ez az imádással határos szeretete vele született, vele együtt nőtt, valóságos tulajdonsága. A boldog családi kört ajándékozó Felfaluból is oda-visszavágyása nem utólagosan felvett, csupán a verselgetés kedvéért kitalált és mesterségesen elfoglalt időleges álláspont. Felfaluba jött előtte egy évvel jelent meg a debreceni Csokonai-kör

kiadásában első verskötete. S már ebben a kötetben benne a rajongása *A mi házunk* iránt, amelyik két fényes ablakszemével már akkor is úgy tekintett az országútra, mintha mindig a költőt várná: „Mégse látom, mégse... mégse.“ Kanaán ez a kis ház. Annyi benne a jó Isten áldása, hogy csak az édes anya tudja szerit-számát. Már ott ebben is a hazavágyás a költemény befejező, záró gondolata.

Adventi esték, Húsvét, Nem lesz nekem..., Idegen földön, Mért száll nyugatnak, Betegen, Este, Mikor elváltam c. költeményei, hogy csak néhányat és a legszebbeket említsem, mind ebből a már ifjúi években határozottan és elutasíthatatlanul jelentkező szülőföldszeretetből fakadtak. Már akkor ott élt a Tisza és a vidék is szívében. Már akkor vallotta, hogy:

*Vágyik oda az én szívem,
Amerre a Tisza folyik,
Elszáll oda ezerszer is,
Napfeljöttől napnyugotig,
— Amerre a Tisza folyik!*

*Tudj' az Isten, mi vonja úgy?
Tán a folyó, tán a partja?
Tán valami babonázó
Titkos bűbáj csügg ott rajta,
— Amerre a Tisza folyik!*

Erdélybe költözésének költészetében semmi előzménye nincs. Szülőföldjének dicsőítése s kezdettől fogva oda visszavágyása nem későbbi keletű, nem utóbb felvett modorosság. Ellenkezőleg. Megtalálható már legelső költeményeiben is. Mégpedig semmivel sem határozatlanabbul és kevesebb őszinteséggel, mint a későbbiekben. Egész költői pályájának minden szakában állandóan és gyakran kifejezett eme vágyának és sovárgásainak alapján megállapítható, hogy Szabolicska visszatevő, hazajáró lélek. Édesanyja, családja, a szülői ház, a Tiszapartja a boldogságnak amaz egyetlen szigete, hova vágya, mint a madár a fészkére, mindig és mindenünnen — minél messzebbre viszi sorsa, annál hőbbben és hűbben — hazajár. Az ifjú Szabolicska Svájc és Genf szép vidékéről, Páris műveltségéből csak úgy visszaroppen az otthonhagyott boldogok szigetére, mint később a férfi is Felfaluból meg Temesvárról. E boldogok szigetén, hova Szabolicska vágya hazajár, képzelete mindig visszatért, Erdély nincs rajta. Sőt ha jól megnézzük, már maga Debrecen is a szélén, a sziget peremén foglal helyet. Ennek következtében egész költészetéből, de különösen az Erdélybe jövetel előtt írottakból lehet sokirányú és változatos következtetést levonni, csak azt az egyet nem, hogy e költemények szerzője egykor (s mindjárt az életbe kilépéskor) Erdélybe fog költözni s ott telepedik meg. Ezt még csak nem is sejteti semmi nyom. Költeményeinek tárgyi világa és költői érzelmeinek egész mozgási energiája kizár minden más lehetőséget, mint azt az egy, minden emberi logika szerint szükségképen várt bizonyosságot, hogy a

költő életének szekere szülőföldjén, valahol attól nem messze, de legalább is az Alföldön kíván és fog megállapodni és véglegesen elhelyezkedni.

Egyenesen és még a költeményeinél is erősebben parancsolja ezt a következtetést és következményt a Szabolcska tanuló éveinek, ifjúkori életrajzának ismerete.

IV.

Szabolcska a Jásznagykunszolgán-megyei Tiszakürtön született, de mire nyiladozni kezdett benne az értelem és a lélek, hatéves korában szülei átköltöztek a szintén a Tisza partján, de jobb oldalán, a Pest-megyében fekvő Ókécskére. Lakásuk, a szülői ház, a falu szélén állott, el-kinézve virágos rétekre, aranykalással ékes mezőkre, a kanyarogva ballagó Tisza fűzéseire. Édes apja iparos ember volt, aki földmiveléssel, gazdálkodással nem foglalkozott. A gyermek Szabolcskának, nem lévén apjának mezőgazdasága, bőven volt ideje szemlélődni a falu virágzó akácfáin, a réti virágokon, a Tisza berkein. A földmivelő magyar gazda, még inkább az édesanya, mihelyt lehet, gyermekét munkára fogja. Ha másutt nem, legalább az apró marha körül, a házi gazdaságban. Szabolcskának nem lehetett része az ilyen rákapatásban. Úgyiszlóván szabadon s a természet ölen nőtt fel az iskolaköteles korig. Ókécskén az elemi osztályokat elvégezve, édes atyja fiát a kecskeméti református főgimnáziumba adta. Itt végezte Szabolcska a négy első gimnázialis osztályt. Jó tanuló lehetett, mert az Értesítő tanúsága szerint két évben (77—78.) az „Ödönke emlékére szülői által alapított 15 frt. ösztöndíjat nyerte el“, mint a gimnázium harmadik, illetőleg negyedik osztályos tanulója. Ugyanitt működő tagja volt a Gyorsíró-körnek. A középiskola felső osztályait a szarvasi ág. ev. főgimnáziumban végezte. Érettségi vizsgálatot is itt tett 1882-ben. Szarvason is jeles tanuló: egyik nyertese az 1879/80. évben a Bolza Amália grófnő-féle 1—1 arany jutalomnak. E mellett a „magyar stífeladványokat szorgalmasabban dolgozók“ nevei közt az övét is ott találjuk. Hetedik osztályos korában (1880/81. év) az „Önképző“ nyilvános gyűlésén, a nagyközönség előtt tartott ünnepélyen is szerepel *Az öreg honvéd* c. költeményének felolvasásával.¹ 1882. szeptemberében beiratkozik a debreceni református kollégium főiskolai tagozatára hittanhallgatónak. Ettől kezdve Szabolcska kerek tíz esztendeig a debreceni ősi kollégium diákja és tagja, előbb mint teológus, aztán mint esküdt diák, majd mint köztanító, szenior s akadémista papjelölt. Sőt az erre következő kápláni működése is lényegében a kollégiumhoz tartozik, amennyiben Debrecenben Könyves Tóth Mihály mellett segédlelkészkedett 1892-ben külföldi tanulmányútról hazaterésétől pár hónapon át Felfaluban történt rendes pappá megválasztásáig, szept 18-ig.

¹ A Szabolcska diákpályájának adatait az illető tanintézetek évi Értesítőiből vettem.

A régi református kollégiumok szellemét és gyakorlatát ismerők jól tudják, hogy az az ifjú, ki a főiskolai (akadémia) tagozat kezdetétől tíz évig maradt tagja az alma maternek, valóban nagyon kedves alumnus, kitűnő és kitüntetett diák, kire mint példára és majdnem kész emberre a kisebbek el-felbámuló tisztelettel, a professzorok, az iskola előljárói s maga az egész anyaszentegyház pedig mint ép és szép palántára bízakodó jó reménységgel tekintenek. A kisebb diákok szeme utánzásra méltó mintát, kész tekintélyt látott az ilyen diákokban, a professzorok pedig leendő tudós társukat, az előljárók meg az anyaszentegyház majdani erős szegletkövét, vezetőjét. Ki tudja, talán éppen püspökét!?

Igy nézhetett Debrecen is Szabolcskára, aki kezdettől végig kitűnő teológus volt. E mellett az 1884/5. tanévben, mint harmadéves teológus, a Kazinczy-pályázaton szatíra-fordításáért két arany jutalmat nyert. Ugyanebben a tanévben az ifjúsági Heti Közlöny legfőbb munkatársai közé tartozik. Főjegyzője a Hittanszaki önképző társulatnak s ennek keretében ötször, a tagok közül legtöbbször, prédikál; háromszor imát mond; a verseny imádkozáson hét pályázó társa közül ő nyeri az első díjat. Más évben meg a magyar irodalmi és önképző társulat szép-irodalmi szakosztályának főjegyzője, „Üldözött protestáns lelkész éneke a XVII. sz. végén“ c. művével elnyeri a Szikszay jutalmat. Önként értődik, hogy a kötelező és önkéntes tanulmányokban egyaránt jeles és annyira kiváló ifjú mindezt a kollégiumtól jutalmat élvez, mint hit-tanhallgató az ingyenes tanulás és az ingyenes ellátás kedvezményét. Majd pedig a teológiai tanfolyam végeztével köztanítói és szeniori megbízást nyert, ami szintén ritka kitüntetésnek és elismerésnek jele a mellett, hogy rendes fizetéssel járt. Köztanítóságra ugyanis a ref. kollégiumok előljárói csak a végző évfolyamban levő legkitűnőbb vagy már végzett teológusokat alkalmazták. E köztanítók az elemi osztályokat tanítottak, vagy óraadóként működtek a gimnázium alsóbb osztályai-ban. A fizetés és a nyert erkölcsi kitüntetés mellé még további és nagyobb jóban is lehetett részük. Az ilyen ifjú remélhette, hogy idővel külföldi akadémiákra, egyetemre mehet, a kollégiumtól vagy a kollégium ajánlatára külföldről kapandó ösztöndíjjal. Előttük állt a lehetőség, hogy nemsokára világot látnak s hazajöve a legjobb eklézsiákban papskodhatnak, vagy éppen professzori katedrára ülnek. És ez is volt a valóság. Ezekből az úgynevezett akadémita papjelöltekből került ki számos kitűnősége nemcsak a református tanügynek és egyházi életnek, hanem általában a magyar szellemi életnek is.

Nyolc év alatt (1882/90.) Szabolcska is végig haladt e kitüntető állomásokon. 1890. őszén végre, mint az alma mater szemefénye, útra kel világot járni, hogy majd hazajöve váltsa be dúsan a kollégium és az egyház reménységét. Két évet tölt külföldön, Genfben és Párizs egyetemén.

Szabolcskára nézve minden a legelőnyösebb irányban haladt előre s fölfelé. Sőt Debrecen nemcsak a kitűnő diákok tekintette magáénak s támogatta gondossággal és várakozással, hanem sietett megbecsülni, tehetségének teljes kibontakozásában támogatni az időközben egyszerre

és országsszerte emlegetett költőt is. Mert Szabolcska ezidétt már nemcsak kitüntetett debreceni diák, kire csak az egyház, a hívek és vezetők tekintenek várakozással, hanem egyúttal népszerű, sokat emlegetett költő is, kinek további működését immár az egész magyar irodalom is feszült figyelemmel s igaz szeretettel számon tartja.

V.

A Fővárosi Lapok 1891. január 6. számában jelent meg Szabolcskának az a négy költeménye, amelyik nevét szinte máról-holnapra ismertté népszerűsítette. E négy költemény a *Mért nem születettél te...*, *Ünnepi harangszó*, *Genfben* és *Alice* címűek. Még ma is mindenki legott észreveszi e költemények friss szépségét. A hang meleg egyszerűségét a *Mért nem születettél te* kezdetű dalban, az érzés és áhitat megható kifejezését az *Ünnepi harangszóban*, a magyar szív mélabúját idegen földön a *Genf* címűben, végül a gondolat és az érzés összhangzó képét az *Alice*-ben. Hogyne vette volna észre hát Vadnai Károly, a lap szerkesztője akkor, amikor az ilyen szépségek lírai költészetünkben abban az időben teljesen hiányoztak!

Mégis nem e négy költemény s a bennük kifejezett üde szépség kapta fel s hordozta szét országsszerte az irodalom közönségének ajkán a Szabolcska nevét, hanem azok a szavak és megjegyzések, amelyekkel Vadnai e négy vers közlését bevezette és amelyekkel Beöthy Zsolt e négy költemény szépségét méltatta. Vadnai elmondja, hogy Genfből egy hittanhallgató (vagy talán azóta már fiatal lelkész) rövid idő alatt már kétszer is kopogtatott a szerkesztőség ajtaján versekkel. Az első kopogtatáshoz mellékelte három versre, bár volt bennük gondolat, kosáradás volt a felelet. A második levélbe újabb nyolc költeményt téve írója, azt kérte, hogy a szerkesztő olvassa el s írja meg őszintén: ne indítson-e szerzőjük válópört a muzsától? Az üzenet most az lett, hogy nem válnia kell a muzsától, hanem szolgálnia azt, mert valóban ihleti. „Mennél többször átnéztük a genfi magyar ifjú verseit, annál inkább igazi költemények hatását tette ránk“. Majd az egyes költemények szépségét külön felemlítve így folytatja Vadnai: „A név, mely e költemények alatt áll, még ismeretlen. Időközben csak a Vasárnapi Újság adott ki e névvel pár verset a távol levő anyáról és az öreg Kalvinus városáról. Továbbá e név nem is valami magyaros és hangzatos. De meg fogja azt szépitani a hozzászokás, mégpedig annál inkább, minél több szép költemény alatt fogják olvasni. Eszünkbe jut lord Byron, ki egyszer azt mondta Grillparzerről: Borzasztó név ma még, de a világ kénytelen lesz hozzászokni és szépnek találni. Mi nem jósoljuk, hogy fiatal költőnk e nagy német poéta magaslatára jut, de hogy igazi költőink sorába emelkedhetik, abban az itt közlendő négy költeménye után reménykedhetünk“. (Fővárosi Lapok. 1891. jan. 6.)

Alig olvasta el a közönség a nagytekintélyű szerkesztő és akadémikus író Vadnainak *Új költő* — *Szabolcska Mihály* c. magasztalás számba menő ajánlását az ismeretlen író verseiről s alig kezdett gyönyörködni az új költő verseinek szépségében, már is újabb s még fel-

tünőbb, egészen rendkívüli jelenség merült fel az új költővel kapcsolatban. Beöthy nyomban a költemények elolvasása után azon melegében nyílt levelet írt Vadnaihoz az Új költőről, mely a Fővárosi Lapok következő számában meg is jelent (1891. jan. 8.) „Szabolcska Mihálynak tegnap közlött verseit szeretném szívem száz örömeivel megköszönni a költőnek“, — kezdi Beöthy szinte az elragadtatás hangján a szokatlan dicséretet. „Nem kritikus képében — folytatja —, csak mint egy egyszerű olvasója, kit mélyen meghatott és néhány percere meg is ifjított. De nem tudom, hol találná levelem, így hát hozzád, mint keresztapjához, fordulok azzal a kéréssel: írd meg neki, hogy egy ember, aki sok verset olvasott, az övéi közül kettőt olyannak érzett, mint ama sok közül ama keveset, amelyből nemes és igaz költészet árad. Rég várjuk az új lírikust, ki a hangulatok finomságával tudjon szólni hozzánk s ennyiben modern legyen; de azért felfogásának tiszta naivságával, képzeletének eleven ihletésével, érületének nemességével és kifejezésének egyszerű bájával igazi költő legyen. Szívének érzésében, képzeleteinek játékában, hangjának csengésében: magyar költő. Négy kis lírai költemény hatásúl teljesen elég, ha csak felébreszti bennünk e gondolatokat s ajkunkra csalja a csalóka szót: talán? Nem tudom, mint fog neki s általa nekünk is kedvezni sorsunk további fejlődésében. De azt tudom, hogy két költeménye: *Miért nem születettél te* és *Alice* a lírának két polusát egyaránt a legigazibb költészetül tárja fel. Az elsőben a legegyszerűbb érzés naiv ábrándja reszket: a népdalt fakasztó tiszta szív s a népdalt zengő tiszta hang. A második a legfinomabb és legbonyolultabb hangulatnak ad kristályvilágos képekben és kristálytiszta hangon kifejezést. Nem tudom, nem tudhatom még: ő-e a régen várt, vagy más valaki, akit még nem ismerünk. Sok megszakadt költői pálya, sok megfoghatatlan ihletű költemény sejteti nekünk, hogy a múzsa egy-egy csókja nem mindig eljegyzés, olykor csak szeszélyes játék. Bárhogy legyen, az bizonyos, hogy líránk két gyönggyel gazdagabb.“

Minden szó, mit Beöthy Szabolcskáról leírt, nemde a legnagyobb dicséret és magasztalás számba megy? Különösen, ha ismeretlen, kezdő az a költő, kire a magasztalás vonatkozik. Csodálható-e ezek után, hogy országszerte, irodalmi társaságokban és társadalmi összejöveteleken, a napilapok, irodalmi közlönyök hasábjain és önképzőkörök ülésein napokon, heteken át egyébről sem esett szó, mint az új költőről. És nemde érthető-e, hogy az addig ismeretlen, furcsa hangzású Szabolcska Mihály név szinte huszonnégy óra alatt országszerte ismert, emlegetett, megszokott, sőt kedvesen csengő névvé vált? Valóban példátlan az a rendkívüli elismerés, mely felfedezte és bevezette, s az az általános öröm és népszerűség, mely fogadta és nyomon kísérte a Szabolcska írói fellépését, költészetének előtöppanasát. Akadt ugyan egy-két fanyalgó vélemény is, többen viszont egy új Petőfit véltek és vártak Szabolcskában. Sem a fanyalgó cinizmus, sem a romantikusan nagyító elfogultság nem volt indokolt. Az azonban bizonyos, hogy ily szépen és ekkora népszerűséggel irodalmunk történetében még talán csak Arany, Madách és Tóth Ede bukkantak elő hasonló hirtelenséggel az ismeretlenség homályából fel egyenesen az országos hírnév csúcsára.

VI.

A Vadnaitól és Beöthy Zsolttól így felfedezett és felavatott új költő sikerének és dicsőségének legőszintebben Debrecen örvendett. Debrecennek ugyan Szabolcska nem volt új költő, kit fel kell fedezni. Debrecen tudta, hogy Szabolcska évek óta író és költő. Ilyen mivoltában ismerte már az egész Debrecen. Mert Szabolcska nem külföldön és mint végzett teológus kezdte, de már jóval azelőtt Debrecenben is gyakorolta a versírást. Hiszen már a szarvasi gimnáziumban egyik nyilvános iskolai ünnepélynek ő a szereplő diákköltője. Ez a költői hajlam és tehetség Debrecenben a főiskolai önképzőkörökben, az ifjúság lapjaiban és a debreceni napisajtóban mind több és szélesebb fejlődési és megnyilatkozási alkalmat talált. Szabolcska élt is az alkalmakkal. A debreceni hírlapoknak szorgalmas munkatársa volt. Előbb csak a diák-társadalom, utóbb az egész Debrecen a maga poétájának tudta és tekintette. Nemcsak a költészetet művelte, hanem a prózát is, sőt ez utóbbit mintha több és nagyobb becsvággyal. Erre mutat legalább az, hogy első kötete az *Időtöltésül*,² csupa kötetlen formájú dolgozatok gyűjteménye. S hogy Genf-be menve érzései közvetlenebbül és nagyobb bizalommal lepték meg s készítették tehetségét költői alkotásra, valószínű. Annyi bizonyos, hogy Debrecen jól tudta, hogy Szabolcska költő, számára nem kellett felfedezni. De hogy mások is, Budapesten is és épen Vadnai és Beöthy, felismerték és oly melegen megdicsérték az ő poétájuk tehetségét és

² A kevésbé ismert kötet teljes címe: *Szabolcska Mihály: Időtöltésül*. Kiadja a Magyar Irodalmi Önképző Társulat. Debrecen, 1890. 8° 160. l. A Debreceni Ellenőr nyomdája. Tartalma: Előszó és kilenc tárcacikk, humoreszk-féle rajz, főleg a diákeletből. Az Előszó humoros fejtegetés arról, hogy a kötet darabjai milyen műfajhoz tartoznak. Tárcaik, csevegések, humoreszkek? „Egy ahhoz értő ember” úgy nyilatkozik róluk, hogy: semmik. A cikkek címei: 1. Egy kis indiszkrécio a csókról. Felolvasás a csók különböző neveiről. 2. Valami a semmiről. Adomákkal fűszerezett elmélkedés a semmi fajtáiról. Legtöbb semmi az emberek között van. 3. A mi diákeletünkben. Kesergés amiatt, hogy a debreceni diákelet „az új, fényes berendezésű, gazdagon ellátó konviktus” korában haldoklik. Sorban ismerteti a czétusi életet a brugóval, öhömmel, dárdásaival; aztán az elekcíót és végül a legációt. 4. Az álomról. (Egy kis tárgyszerű csevegés.) 5. Hova fog ez vezetni? Diáktörténet a szerző életéből. A tanárok egyik szűken termő évben elfelejtettek szüreti vakációt adni. A diákság összeül, dohog s megbízza Szabolcskát, hogy a tanári kar eljárását szerkessze ki egyik helyi újságban. A cikk megjelenik, címe: Hova fog ez vezetni? A történet vége: tanári kar elé idézés, vizsgálat, háromszor három órai bezárás. Ide vezetett. 6. Csillagokról. (Egy kis tudományos értekezés.) Humoros elmélkedés a szemekről, különösen a szép nő szemekről. 7. Egy ismeretlen világrész. Ugyanaz a nő szívről. 8. Reminiscenciák. Két diákkori élmény. Egyik: Szent András estéje. A lányok ólmot öntenek, gombócot főznek. Szabolcska mindenik cédulára Jolánt ír. Csalafintasága kísűl: mind az öt gombóc egyszerre merült fel a fazékban. Másiknak címe: Egy pár eltévedt kézcsók. Szabolcska legátus, a szép papkisasszony szobájában alszik. Az ablak alatt éjjeli zenét húzat a tanító meg a segédjegyző. Az alvó Szabolcskát a láma zavarja, az ablakhoz megy, hogy becsukja. A rektor megragadja kezét s összecsolkja. Szabolcska megszólal. A társaság, mintha puskából lőtték volna ki, elpárolog. 9. A szerelemről. Mi a szerelem? Leírja jelenségeit s megállapítja: lázas betegség, melynek külön nyelve is van.

hivatottságát, ki örvendett volna annak jobban, mint Debrecen, a kollégium és a város társadalma? Debrecen a multban is adott sok tudóst és költőt a magyar tudományosságnak és irodalomnak. De aki hasonló dicsőséggel s ily hirtelen emelkedett volna ki a helyi irodalomból az egyetemes magyar irodalom méltánylásának kellős közepébe, arra példa a szintén teológus Nagy Imrének, az *Arpád* c. pályanyertes óda korán elhunyt szerzőjének emlékezetes esete óta nem fordult elő. Igaz öröm és jogos önérzet méltán tölthetett el Debrecenben mindenkit, akinek csak érzéke volt az irodalom és költészet fejlődése iránt.

Debrecen nemcsak örvendett, hanem cselekedett is. Érezte, hogy a Beöthy és a Vadnai kitüntető elismerése után ő legkevesebbé maradhat néma. Valahogyan, de mindenestre méltó módon kifejezést kell adnia annak, hogy az új költő dicsőségében részt vesz s dicsőségét a magáénak is tekinti. Ezért igyekezett a maga részéről is újabb elismerésben részesíteni, költői tehetségének kiteljesedésében továbbra is elősegíteni, de úgy, hogy ezzel még szorosabban magához kapcsolja. Ez a szándék legott cselekedetté vált. A Csokonai-kör, mint Debrecen irodalmi életének képviselője, már január 17-én, tehát alig tíz nappal a Vadnai—Beöthy elismerése után, de nyilván ennek hatása alatt elhatározza, hogy Szabolcska költeményeiből egy kötetet kiad. Ki is adta még abban az évben, 1891-ben, noha a költőnek nem kisebb jóakarója, mint maga Vadnai Károly óvta a debrecenieket a sietségtől.³ Debrecen azonban nem tágitott, cselekedett.

Kétségtelen, hogy a Csokonai-kört az irodalomszeretet készítette a Szabolcska költeményeinek kiadására. De abban sincs kétség, hogyha eljárásából kimondottan hiányzik is, a tudat alatt mégis csak közrejátszott az a természetes és egészen érthető törekvés is, hogy biztosítsa, megtartsa magának most már nemcsak az akadémita papjelöltet, de az új költő jövődö munkásságát is. És a Csokonai-kör tettének kitüntető voltát, a benne rejlő megbecsülés kötelező erejét érezte a népszerűvé vált új költő is. Hisz tulajdonképen ő még most is csak a debreceni kollégium külföldre küldött akadémita papjelöltje. S ha az akadémita papjelölt eddigi erkölcsi és anyagi támogatásához most hozzájárult a költőnek ez az erkölcsi és anyagilag egyként nagy megbecsülése: még bizonyosabban érlelődött benne a hála és kötelezettség, hogy majd mint kész ember, pap és költő, azt az erkölcsi kört és intézményt fogja szolgálni, amelyik őt kész emberré, pappá és költővé válásában kezdettől annyira lelkesen támogatta.⁴ Minden úgy ment, ahogy várni lehetett, Szabolcska a következő 1891/2. telet még külföldön tölti. De az első, a téli félév végén hazajön, jelentkezik szolgálatattételre. Püspöke legott ki is nevezte, de figyelme nem akárhová, hanem éppen Debrecenbe

³ Fővárosi Lapok 1891. 14. számában figyelmezteti Vadnai a Csokonai-kör vezetőit, hogy ne adják ki a költő *zsengéit*, mert inkább ártani fognak neki, mint használni.

⁴ Amit mi megtehetünk, mindent megteszünk önért, ki nevével kollégiumunkra is vet ragyogó sugárt, — írja a Debreceni Prot. Lap. (1891. jan. 17. szerkesztői üzenet), — értesítve Szabolcskát, hogy a Csokonai-kör választmánygyűlése pár nappal ezelőtt elhatározta, hogy egy kötet költeményt kiad.

helyezte el az országszerte ismert és tisztelt Könyves Tóth Mihály mellé, ki a Bach-korszaktól halálra ítélt, de utóbb húsz évi várfogságra kegyelmet nyerve, hosszú éveken át szenvedett politikai fogságot.

A káplánság persze, még ha debreceni is az, csak ideiglenes elhelyezkedés. De majd gondoskodnak a vezető tényezők, hogy végzett tanulmányainak megfelelő s költői tehetségéhez is illő olyan végleges hivatali állást és otthont kapjon, amelyikben tehetségét, mint pap és költő is, megelégedéssel és gazdagon gyümölcsöztetve, rendre dúsan visszafizeti mindazt a támogatást és megbecsülést, miben eddig részesült. Az iratlan törvények ereje biztosabban érvényesül, mint bármiféle jogszabály vagy rendelet parancsszava. És a lelki élet egy-egy beálló, elkövetkezendő mozdulata gyakran világosabban áttekinthető és könnyebben kiszámítható jó előre, mint a legegyszerűbb matematikai egyenlet.

Szabolcska, a dédelgetett és kitüntetett diák, mint kész férfi s most már az egész magyar irodalom új költője, hazatérván az idegenből csak úgy fürdik az alma mater és Debrecen szeretetének, bizalmának, ragaszkodásának verőfényes melegében. Élvezi a viszontlátás örömeit. Boldog, mert mindenki mond neki valami nyájasat és szépet.

VII.

És mégis mi történik ekkor?

Szabolcska szépen haladó életszekere a nyílegyenesen fölfelé vezető útról a cél előtt arasznyi távolságra megzökken, keskenyebb útra kanyarodva Erdély felé fordul s Marosfalfaluig meg sem áll. A debreceni kollégium dédelgetett fia s parádés diákja mintha tékozló fiúként kiszakította volna magát a tíz éven át élvezett otthonából. Mintha mitsem törődött volna azzal, hogy ő a debreceni kollégium neveltje s első-sorban a Tiszántúli egyházkerületnek elkötelezett reménye. Mintha feledte volna, hogy első irodalmi sikereit is Debrecenben aratta s első verses kötetét a debreceni Csokonai-kör adta ki. Egy pillanatra mintha hűtelenné vált volna a költeményeiben eszményinek rajzolt Tiszaparthoz is, ahova pedig mindig visszavágyott. De nem tájékozódott Budapest felé sem. Pedig most már a kritika által hivatalosan is költővé avatva és az országos népszerűség fényében is sütkérezve, ha Debrecenből és a Tiszántúli egyházkerületből kilép, egészen természetesen és semmi megjegyzést sem váltva ki mehetett volna, mint mentek annyian mások és köztük a legtehetségesebb fiatal írók Budapestre, irodalmi életünk szent Mekkájába. Szabolcska nem maradt sem abban az irányban, melyen őt a debreceni kollégium vonzó és lökő ereje vitte, de nem tért arra a csapásra sem, amelyiket mint költő vágyott. Ment más felé, messze keletre, Erdélybe, Felfaluba.

Szabolcska ebben az időben éppen harminc éves. Már nem ifjú deák, hanem érett férfi. Hivatali állást is foglалhatott volna már évekkal előbb, ha akar. Bár szegény fiú volt, de mint köztanító és stipendiumos papjelölt anyagi gondok nélkül élhetett. Nem sietett magát pappá meg-

választatni. Maradt kitartóan Debrecennek a légkörében. S épen mert már nem gyermeknyi ifjú, amikor iuventus-ventus, hanem érett férfi, fel sem lehet tételezni, hogy Szabolcska nyomós ok nélkül, csak úgy Húbele Balázs-módjára feled csapat-papot, Debrecent és Budapestet, s veszi útját a távol keletnek, Erdélybe.

Minél pontosabban és tovább elemezzük Szabolcska Erdélybe költözését, annál világosabban és bizonyosabban áll előttünk a kopasz valóság, hogy pályatorés volt bíz az, legalább is feltűnő eltolódás, értelmetlennek látszó irányváltozás.

Mert ugyan mi vonta Szabolcskát Erdélybe? Igaz, sokan jöttek abban az időben hivatalnokoskodni Erdélybe a Királyhágon túlról, leginkább Felsőmagyarországról, kevésbé az Alföldről és a Dunántúlról. Az is igaz, hogy sokan, kiket ide neveztek ki hivatalba, úgy megszerették Erdélyt, hogy szülőföldjükre nem kíváncsoztak vissza. Ide gyökeresedtek, erdélyi magyarrá váltak. A református papi pályánál azonban inkább az ellenkezőre akad példa: többen mentek ki Erdélyből, mint jöttek oda. A református teológus általában csak nagyon kivételesen ment át a saját egyházkerületéből valamelyik másik kerület teológiai akadémiájára. Ahol végzett, abban a kerületben keresett és foglalt is papi állást. Szabály volt az is, hogy az átlépés csak püspöki engedéllyel történhetett. Még kivételesebben fordult elő az, hogy egyszer már állást foglalt lelkész, változtasson kerületet. Rendszerint fegyelmi okból menekült az ilyen lelkész, vagy pedig kerületében annyira kivált, hogy híre-neve elvitte messze földre. Am ezen a ponton is gyakoribb az a fordított eset, hogy az erdélyi kisebb és szegényebb eklézsiából ment át egy-egy kiváló erdélyi pap Magyarországra (Szász Károly, Petri Elek, Ravasz László, Kovács Albert, Szöts Farkas, Zoványi Jenő, Benkő Lajos, Domby Gyula stb.).

A Szabolcska eseténél mindenképpen fennakadunk. Ő Debrecenből jött Erdélybe. Nem büntetésből, de nyilván nem is dicsőségért, előhaladásért és nem valami híres, jól dotált eklézsiába. Felfalunak különös vonzóereje nincs, nem is volt. Marostorda vármegyében, Szászrégentől északra, a Maros jobb partján fekszik sík területen. Jobbról-balról erdővel borított dombok szegélyezik az itt nem széles Marosvölgyét, amely észak felé a rákönyökölő Görgényi és Borszéki havasok miatt keskeny és meredek szorossá szűkül össze. Az egész hegyvidék szép. A Marosvölgyének síksága pedig Erdélynek legtermékenyebb része, noha Felfalunál már érezhető a havasok hidegebb klímájának hatása. Marosfelfalu (a Szabolcska odaköltözésekor még csak: Felfalu), alig ezer lakójú kisközség. Csak fele lakossága református magyar. Földmivelő, télen napszámos meg erdei munkát is űző nép lakja. Túlnyomóan három-négy holdas „kis” gazdák, félig vagy egészen napszám-ból élők. Nagyobb parasztgazdaság Felfaluban nincs, köznemesi család is csak egy-kettő lakott benne, nagybirtokos egy sem. Városa a négy km. távolra eső Szászrégen. Ide jártak lakói heti és országos vásárra állataikkal s terményeikkel, ide napszámba is a különböző fűrész- és szeszgyárakba. Így aztán a felfalusi ref. papi állás nem lehetett az a fényes, gazdag parókia, amelyik után egy másik egyház-

kerületnek a papja s épen egy külföldet is megjárta debreceni teológus nagyon törekedett volna. Akkor még rangsorba, négy osztályba voltak sorozva jövedelmezőségük alapján az egyházközségek. Felfalu csak másodosztályú parókia volt.⁵ Egyébként is nevezetesség, sőt vonat nélküli falucska. Egy a sok ezer között, amelyiket a saját és a vidék szomszédos községeinek lakóin kívül csak a Helységnévtárak és lexikonok ha ismernek. (Felfalut pl. a Pallas-lexikon nem is ismeri.) Szóval Felfalu akkor még Felfalu sem volt. Ismertté és emlegetetté először épen attól kezdve vált, hogy Szabolcska odaköltözött papnak. Ezzel kezdődött Felfalu hírneve, mert Szabolcska ekkor már Szabolcska volt, országszerte ismert és elismert költő.

VIII.

E pályatörésnek, legalább is feltűnő irányváltásnak nem lehet más magyarázata, mint valami belső megtorpanás, lelki csalódás.

De ki és miben csalódott? Debrecen, Szabolcskában? Nem. Debrecen és az egyházkerület vezetői éreztek némi csalódást, de az Szabolcska feltűnő irányváltztatásának nem előzménye, hanem következménye. Szabolcskában nem csalódtak az intéző és őt támogató körök. Legfőképpen utólag csodálkozhattak szokatlan lépésén. A csalódás, amely oka volt a szokatlan lépésnek, csak Szabolcskában, érzelmeinek változásában kereshető. Csak ő lehetett, ő volt csalódott fél. De vajon kiből, miben? Jóakarói, az őt támogató s rá nagy reménységgel számító körök hidegülték el egyszerre, s hagyták volna cserben? Semmi nyoma. Sőt a külföldről hazatérés után nyomban megkapott debreceni káplánság még a feltevéseket is határozottan ellentmond. Másban, egy névben csalódott Szabolcska. Abban a névben, amelyik ezt az egész értetlenséget értethetővé teszi s pályája eltolódását is elfogadhatóan megmagyarázza.

Ez a név: Piroska, a költő ideálja, évtizedek múltán, házas ember korában is emlegetett nagy szerelmének tárgya.

Piroska nem első szerelme Szabolcskának. Első, ábrándos diák-szerelme egy szőke kislány emléke. Jóformán nevét sem tudta a kurta kékruhás falusi angyalnak, ki varrni járt hozzájuk. Első szerelme sem miben sem különbözik az első szerelmeiktől, gyermeteg, holdvilágos, naiv formában és tartalomban egyaránt. Költészetében is csak utólagos emlékként van egy-egy nyoma. (Emlék, Emlékezés). Közvetlen, *egy-idejű* vers nem szól róla. Ilyeneket vagy nem írt, hisz gyermek volt, vagy ha írt, mint naivságot maga sem tartotta megőrzésre érdemesnek.

A költő az egész lényét éveken át forró izgalommal fogva tartó első nagy és tartós szerelemre Debrecenben gyulladt. Medgyessy Piroskának hívták azt a Darabos-utcában lakó kőkényszemű barna kislányt, aki

⁵ A másodosztályba sorozott lelkészi jövedelem hatszáz forintnál többre, de nyolcszáz forintnál kevesebbre rugott. A felfalusi jövedelem pontosan 680 frt. 74 kr. tett ki. Ennek is fele egy évig (az ú. n. kegyév alatt) az elhalt előd özvegyét illette, a pályázati hirdetés feltételei szerint. A pályázati hirdetést l. Erd. Prot. Közlöny 1892. júl. 9. sz.

költőnket megigézte s költészetét is termékenyen ihlette. Első versköteté Remény-kétség c. sorozatának legtöbb darabja s a költő második kötetének, a *Hangulatoknak* az elején is számos vers, mintegy félszáz költemény, fakadt a Piroska-szerelem ihletéből. Köztük több olyan, amelyek nemcsak a Szabolcska költészetének, de egész magyar líráknak is legszebben csillogó gyöngyszemei közé tartoznak. (Pl. Minek turbékoltok.)

A Piroska-dalokban is van jó adag naiv és szokványos ábrándozás. Csillag az égen nem ragyog úgy, mint a Piroska szeme (*Csillag az égen*). Szeretné elmondani ezerszer is, hogy szereti, de mit tegyen, ha szava nincs szívének (*Elmondanám.*). Mikor mellette és vele együtt van, egy gondolat nem sok, annyi sem jut eszébe. Hanem mikor távol tőle igazététől szabad, akkor mer szólni s úgy el tudja mondani, hogy mennyire szereti. (*Mikor úgy.*) Az őszinteség azonban még a jól ismert, százszor ismétlődő naivságoknak is erőt ad s hatást biztosít. Annál inkább a Piroska-sorozat ama költeményeinek, amelyekben a naiv közvetlen természetesség sajátos, eredeti formában, mély érzéssel párosul. Minket azonban most a Piroska daloknak nem az esztétikuma, hanem a pszichológikuma érdekel. E tekintetben mindenk előtt az a valóság áll előttünk, hogy Szabolcska Piroskát végzetesen szerette. Elveszett a nap, amelyiken nem láthatja. (*Nem lesz nekem.*) Az erdőn róla álmodik, a bűgő vadgalambokat hozzá küldi. (*Erdőn.*) Genfben is az ő nevét kiáltja bele az erdőbe, s boldogan hallja, hogy az erdő is visszhangozza a Piroska nevet. Fecskéktől is üzenet küld. (*Piroska.*) Nem tudja, mi vonzza hozzá, a szépsége, a lelke tisztasága, jósága? Csak azt tudja, hogy sorsa rá van bízva. Ha nem egymásnak volnának teremtvé, akkor Piroska minek is született? (*Hogyha nem egymásnak*). Oly nagy szerelme, hogy el ne temessék vele, mert akkor a sírban se lenne nyugta. De még a koporsóból is költsék fel, ha Piroska megsírhatja. (*Koporsómra*). A szerelemtől beteg a szíve (*Búcsuzás*). Reggeltől estig egyebet sem tesz, csak az ő nevét imádkozza. (*A szent könyvek.*) Barátai figyelmeztetik is résztvevően, hogy arca halvány, szerelme balgatag, de ő szívének ad igazat. (*Barátaim.*) Rabja szerelmének, de nem bánja, mert boldog (*Rab vagyok*).

Csakhogy Piroska másként érzett és gondolkozott. Tetszett neki a szerelmes költő, foglalkozott is vele szívesen. Határozottan vissza nem utasította, de igent mondó viszonzászszerellemmel ragaszkodását nem juttalmazta. Ez a Piroska-szerelemben a második fontos tényező. Sejtette ezt maga a költő is. (*Föltártad előttem*). Mi az egymásé nem lehetünk a földi életben, meg van írva a csillagok közt — az ő szemében (*Csillag az égen*). Mégis kéri Piroskát, ne mondja ki az utolsó rideg szót, hagyja még ábrándjainak élni (*Oh hagyj még*). S mert a rideg utolsó szó még nem hangzott el, a költő remél, mindig remélt. Remélte, hogy mint a nap-sugár csak behatol az erdő sűrűjébe, ha lehull a lomb, az ő szerelme is elhat majd a Piroska szívéig (*Oda vág a nap*). Találgatja a mesét: szeret, nem szeret, noha érzi, kár volt szemébe nézni (*Töprengés*). Addig tűnődik kedvese, hogy elfogadja-e vagy visszaküldje szívét, míg összerötyörlik. (*Addig-addig.*) Kicsi a remény, ami biztatja. (*Búcsuzás.*) Nem tudja, szereti-e vagy nem. (*Ragyogjatok*). Fél, hogy végleg elveszíti,

azért inkább ne szeresse, ne szánja őt, maradjon sovárgott messzeségben ragyogó csillagkép gyanánt. (*Ébren.*) Pedig ha szeretné, ősszel is tavasz volna. (*Ősszel.*) Lemondóan kérdi, hogy lesz-e szava, emlékezése rá, ha majd eljő, kit szeret. (*Kérdések.*) Mikor forró vallomásaira Piroska részéről egyre csak néma hallgatás a válasz, maga kész kimondani a nemszeretleket, csak hogy ne lássa a kedves nagy, nehéz habozását. (*Lemondok rólad.*) Annyira érzi költőnk, hogy szerelme reménytelen, hogy gyakran úgy dalol, mintha már megtörtént volna a végleges szakítás, mintha már emlékké vált volna szerelme. De ő akkor is csak róla dalol, (*Ne bántsatok.*) bár minden emléke: csak az ő összetört szíve és egy nefelejts bokréta csinált virágból. (*Nefelejts.*)

Költőnk égő szerelme azonban a jeleket egyelőre nem veszi tudomásul. Az évek haladtával s költői hírnév birtokában is egyre jobban remél: hátha! Hiszi, hogy végre is elfogadást nyer szerelme. Az ellenkezőbe sehogysem akar belenyugodni, nem veszi tudomásul. Hazugságnak tartja még a hírt is, hogy szerelmese másé lehet. (*Egy kósza hírre.*) Még ekkor is arról ábrándozik, hogy nem lenne búbánat a világon, ha az Isten még egyszer visszavinné szerelmese kebelére. Csak akkor fogadja el szíve a rideg szót, amikor Piroska jegyet váltott s férjhez ment máshoz. (*Egy név.*) Ezzel a Piroska-regény befejeződött. Egészen úgy történt, ahogy Szabolcska a Remény-kétség (mily jellemző már e cím is!) ciklust bevezető *Tartalom* c. költeményében előre megírta:

*Egyszerre támadtak szívemben
A szerelem és a remény:
Hogy tán nehezen, tán sokára —
Süt rám a való napsugára,
S a messze célt beérem én!*

*Reményem meghalt, sírba tettem.
S szerelmem mint elátkozott,
Mellé falazott bús menyasszony,
— Hogy a halottal fönt virasszon —
Örökre ott sír, ott zokog.*

Örökre ott sír, ott zokog?! Hát így szó szerint nem áll. Bölcsen s áldásul adta Isten a feledést az emberiségnek, különösen a szenvedő embernek. S a csalódott szerelmes mind ilyen. Költőnk is, bár egy pillanatig még az öngyilkosság körül is elmésen negélyeskedik, Istennek hála, idővel megvigasztalódott. Majd a természet rendje és törvénye szerint újra szeretett s végül gyönyörűen szép s boldog családot alapított. A regény befejezését megéneklő költemény kedves költői túlzását nem szabad betű szerint vennünk. A régi, de mindig új mese szerint a trubadur a királyleányt szerette s dalát a királylányról egyre csak mondta, mondogatta.

*De annak szíve kő volt-e, mi volt-e?
A szegény trubadurt csak nem szerette.
Csak nem szerette, mégis hitegette,
Amiért a nevét rímbe kipengette.*

*A mi trubadurunk, hogy erre ébredt
Fogta a hárfát s szépen odébb ment.
— Ez az új épen az egész mesében, —
Nem lelték halva a várfal tövében.*

(Befejezés.)

A vég nem fejeződött be ilyen kurtán-furcsán. A trubadurt — igaz —, nem lelték holtan a várfal tövében, de az is igaz, hogy odébb állása nem volt egyszerű Isten veled fakeszt! — elköszönés, ahogy a vándor dalnokok szoktak elköszönni. A Piroska szerelem intenzitása sokkal erősebb volt annál, hogysem nyomtalanul egyszerűen vége szakadjon. Igyekezett feledni Szabolcska is, mint erről több szép költeménye tanuskodik: *Az az édes óra, Búcsúzóra, El megyek én innen, A búbánatról, Egy név, Egyedül, Szeretem az erdőt, Két sóhaj.* De bizony a feledés nem megy olyan könnyen, ha valaki igazán és mélyen szeretett. Sőt az az igazság, hogy Szabolcska Piroskát egészen soha el nem felejtette. Szerelmének emléke évek, sőt évtizedek múlva is fel-fel lobban egy-egy költeményében, s az egykori tűz átmelegíti szívét. Évek múlva, már mint régóta szeretett férj és boldog családapa, dalt dalol Piroskáról, Piroska iránt érzett szerelméről. Már egy egészen más világból küld kérdést s üzenetet Piroskához. Él-sz-e még, kérdi, s emlékszel-e még a szótalan, könnyen piruló, halovány arcu diákra, aki neked virágot hordott s rólad szerelmes bús verseket írt? Akinek te minden voltál, de aki neked senkid sem volt? Emlékszel-e rá? Él-sz-e még s hallod-e, a súsárlók mit mondanak, kik az én dalaimat sohsem látták? Hogy én téged rászedtelek, megcsaltalak?

*Miért nem mondom, hogy hazudnak?
— Vagy nem akarsz, úgy-e vezekleni?
Igazad van: ne is, ne is, ne is!
Hisz nekem úgy is az a vád,
Hogy te szerettél volna engemet,
Még most is úgy esik:
Mint ha jázmin bokrok mögül
Kacagó, ifjú üde lányok
Rózsákkal dobálnának.*

Ez a költő kérdése. És üzenete így hangzik:

Piroska, élsz-e még? ...
 — *Én már egy más világról*
Kiáltom át a földre nevedet.
Egy más világról kérdezem,
Hogy élsz-e még?
S emlékszel-e rám?
Ládd tégedet mi itt gyakorta
Emlegetünk
Harag nélkül való
Szelid szeretettel,
Én, — meg a feleségem.

Piroska élsz-e még?
Lásd a te neved nekem itt is,
Ma is és mindörökké
Egy rózsaszínű
Megfejtethetlen édes álom,
Költészet, ábránd, szerelem!
A te neved betűiből
Én rám ma is rózsafejek,
Búzavirágok bólongatnak!

S éltem hajója bár
A tiszta csendes házaselet
Határtalan mosolygó tengerén ring!
Én nem tagadlak mégse meg!
Nem is tudnálak megtagadni,
Oh sóhajtasok boldog ideje!
Boldogságomnak akkor álmodott
Bűbájos jeligéje te:
Piroska, Piroska!

(Üzenet egy más világból.)

Ez egyetlen utórezgés is eléggé tanuskodik a mellett, hogy a Piroska-szerelem lángja és melege nem lobbant el egyszerre, mint valami görögtűz. Pedig van még más utórezgése is e szerelemnek, felhangzik még többször is szíve egykori dobogásának késői ekhója. *Hejh Debrecen* c. költeményében mondja, hogyha Debrecenre emlékezik, ma is kihajt harmatos ággal, teljes virággal kedvének rózsabokra.

— Volt én nekem ott
 Egy hű szeretőm,
 Egy jó barátom.
 Az én szépséges Nagyerdőm!
 Oh legyen áldott minden ága,
 Hogy rám hajolt szerelmesen,
 Rejtelmes, édes susogása
 Ma is itt zeng a szívemen!
 A legelső nótám ott mondtam
 Egy szép melegszerű kislányra,
 A gyöngyvirágot onnan hordtam
 Ej, haj, a — Darabos utcára!

Vannak abbamaradt vágyak, szerelmek, amelyek mint emlékek kedvesebbek —, mondja találóan később maga Szabolcska (*Emlékek*). Érdekes az, hogy e visszaemlékezésben immár felesége, gyermekeinek anyja is, részt vesz. Ugyanez a tárgy és a hangulat még a *Debreceni nagyerdőben, Debrecenben* — húsz év multán, *Hejh Debrecen, Mulandóság, Első szerelem, Debrecenben, Húsz év után, Dal egy dalról, Elsúlyedt világból, Virágos akácfák* c. költeményekben. Oly melegen s annyiszor emlékezik erre, hogy a végén még bizonykodnia kell felesége előtt, hogy egész szívével mélyen, igazán csak őt szerette. A poétás embereknel az efféle szerelmes dal, szerelmi emlékezés a mesterséggel jár, nyugtatja meg hitvesét. Megjegyzendő, ami igen természetes, hogy Piroska neve e visszaemlékeztető dalok közül csak egyetlen egyben fordul elő (*Üzenet egy más világból*). De hogy róla van szó, kézzelfoghatóan bizonyos.

Ha a Piroska-szerelem mélysége és heve évtizedek múlva is ily, ennyi közvetlen erővel készítette dalra a költőt, mekkora lehetett mélysége és nagysága e szerelemnek akkor, amikor jelenvaló, perzselő valóság volt? Szükségképen és a lelki élet törvényei szerint kényszerűen adódik az elutasíthatatlan felelet és mérték: akkora, hogy Szabolcskának az immár érett férfiúnak és már nem névtelen költőnek lelke a visszautasítás, a csalódás súlya alatt megroppant, egész valójában megrendült.

IX.

Mikor szakadt meg a Piroska-szerelem, mikor lett vége a regénynek? A *Költemények* a Csokonai-kör kiadásában 1891. vége felé jelent meg. A kötetnek idevágó Remény-kétség ciklusa szerint ekkor még teljes szenvedélyességgel forrong a Piroska-szerelem peripetiája. A sorozat befejező darabja a feltűnést keltett híres négy költemény egyike, a Beóhtytól külön is megdicsért *Alice*. Nyilván az irodalmi kritikusok kedvéért fejezte be a költő szerelmi tárgyú verseinek sorozatát ezzel a már nagyon szépnek kijelentett verssel. E költeményben elmondja Szabolcska, hogy az iránta szerelemre gyulladt szép francia leánynak, aki pedig unszolva s esengve kéri, miért nem mondhatja:

Szeretlek, szívből, igazán. Azért, mert szívből és szíve már mást szeret. Így, közvetve bár, de ez a költemény is a Piroska-szerelemhez tartozik, arra vonatkozik, annak hevét és nagyságát igazolja épen, mint a sorozatnak többi és a Piroska-szerelmet közvetlenül daloló darabja. A Piroska-szerelem tehát csak a *Költemények* megjelenése után jutott dülöre. Természetesen maga Szabolcska is sürgette a határozott és végleges választ. Minél inkább nőtt költői hírneve s minél közelebb ért a családalapítás küszöbéhez, annál több reménnyel, de annál követelőbben is. Egy ilyen utolsó ostromszerű kísérlet a *Költemények* megjelenésével egyidőben történt. Ez év vége felé írja és adja ki Szabolcska *Ébredés* c. költeményét. (Fővárosi Lapok 1891. 244. sz.), amelynek alaphangulata s összefoglaló élményisége: Megcsalt a szívem dobogása, de én másnak gondoltalak.⁶ Mivel Szabolcska ekkor még külföldön tartózkodik, a döntés levelezés útján érlelődött. De csak érlelődött, mert az a levél, amelyre Szabolcska az *Ébredést* írta, a Piroska részéről még mindig nem volt az a határozott utolsó szó, amelyik után nincs tovább. Ez személyes találkozás rendjén, a Szabolcska hazajötté után következett el. De akkor sem egyszerre.

Szabolcska 1892. február elején érkezett haza külföldről. Február 6-án már kinevezett debreceni káplán.⁷ Épen egy hónap múlva márc. 6-án jelent meg egy verse, amelyet egyik kötetébe se vett fel. Ez a *Minek találkoznánk* c. Minek találkoznánk? — kérdi benne a költő. Inkább felejtsük a multat:

*Azt hiszed, hogy újra hatsz rám,
S szerelmed nélkül elfogadnám
A te ezer szépségedet?*

Ha szívedet nem adhatod, nem kell az öleléсед. Büszkébb vagyok annál, semhogy elfogadnám maradék szerelmedet alamizsnának.

Kitetszik ebből, hogy Piroska az első személyes találkozások rendjén is habozott dönteni. Még mindig hagyott egy kis nyílást a költő, illetőleg a maga számára, ami, tekintve a Szabolcska jelenét és jövődő biztos kilátásait, észszerűtlennek épen nem mondható. Amennyire érthető a Piroska okos magatartása, ép annyira világos a Szabolcskái is, aki még mindig reménykedett a hideg száraz szavak ellenére is, hiszen már költői híre-neve is volt s ennek fénye a Piroska nevét is beárnyozta. De kívánta, követelte másfelől a határozott szót épen most, amikor külföldről hazatérve mint az élet kapujához ért helyettes pap s szép jövővel biztató és biztatott költő állott szemtől szemben Piroskával, várva a végleges igent vagy nemet. E drámai feszültséggel telt napokban írta Szabolcska a *Búbánatról* c. költeményét.⁸ A búbánat

⁶ Szabolcska e költeményt *Hangulatok* c. kötetében az Erzsike dalok végére, mintegy első házassága epilógusául illesztette be, holott ez is a Piroska-szerelemhez tartozik, mint első megjelenésének dátuma igazolja.

⁷ Debreceni Prt. Lap. 1892. febr. 6. sz.

⁸ Fővárosi Lapok, 1892. márc. 25. sz.

-- mondja -- akkor született s azóta van, amióta kedvesétől elszakadt.
De

*Hogyha engem a jó Isten
Úgy szeretne,
Hogy még egyszer visszavinné
Kebeledre :
Búbánat úgy, — hamvadozó
Szép virágom, —
Többé talán nem is lenne
A világon !*

Látnivaló, hogy a feszültség márciusban is még áll, a költő még reménykedik, bár nangja már inkább a lemondásé. A végleges döntés dátuma, a Piroska-szerelem megszakadásának napja kalendáriumi pontossággal meg nem állapítható. Az első olyan költemény, az *Egyedül*, amelyben már nem Piroskáról van szó, hanem egy másik ismeretlen kislányról, kit szíve várt orvossaként a költő hasztalan keres, május elején jelent meg.⁹ El tájt jelentette ki Piroska határozottan, hogy holtomiglan-holtodiglan magát elszánni nem tudja, s hogy minden további szálát elvágjon, hirtelen el is mátkásodott. A *Hangulatokban* legalább a Piroska eljegyzésének hírért megéneklő *Egy név* után tette sorba a költő a *Befejezés*, *Öngyilkosok* és a most említett *Egyedül* o. verseket, amelyek mind a Piroskával már leszámolt szív bánatát fejezik ki. A döntés tehát áprilisban történhetett, de május elejére már megtörtént. Mindenesetre oly időben, amikor Szabolcska nemcsak kitartó szerelmének erejénél fogva, de minden józan emberi megfontolás szerint is leginkább várhatott és számított igenlő válaszra.

Nem így történt. A most már érett ember, kész férfi és országszerte ismert költő, dicsőségtől övezetten tért haza s járt-kelt — látszatra — büszkén Debrecen utcáin és társadalmi köreiben. Belseje azonban vergődött, szíve vérzett, önérzete megtorpant, mert szerelme hajótörést szenvedett. Hirtelen és váratlanul egyedül és idegenben érezte magát. Férfiúi és költői önérzete mindenkitől látott sérülést szenvedett. Hogy lelke fájdalmát elfödje s ne nézzenek rá mindenütt kérdően vagy sajnálkozva, állandóan vidám arcot kellett mutatnia, álarcot kellett volna hordoznia. Próbálta, meg is tette egyideig. Még élénkebben belevetette magát a társadalmi életbe s annak egyik kedvelt szereplője lett.¹⁰ De a kettős élet lelkének egyszerűségét, a nemtörődöm arc hordozása lelke közvetlen őszinteségét gyötörte, zúzta, örölte. Szenvedhetetlenné vált körülötte egyszerre minden: Debrecen, a kollégium, a Nagyerdő. Minden meg nem nyert, meg sem is értett szerelmére emlékeztette. Hát ki ő s miféle Lázár, hogy nem tud rátalálni az egyetlen, az igazi lány-szemre? Kínos gátlások, kelletlen indulatok között vergődött. Szaba-

⁹ Fővárosi Lapok, 1892. május 1. sz.

¹⁰ Fővárosi Lapok, 1892. szept. 21. sz.

dulni akart. Férfiúi és költői önérzete elparancsolta onnan, ahol a mindenkitől tudott¹¹ dalos szerelmére rászakadt a csalódás, a visszautasítás, a kudarc. Csoda-e hát, hogy az első kínálkozó alkalommal távozott Debrecenből. De persze nem úgy, ahogy versbe foglalta, mint holmi lenge trubadur, csak egyszerű főveglendítéssel. Nem, hanem mélyen megrendülve s őszinte könnyhullatás között.

Mint Csokonai, a mi költőnktől is kedvelt, többször dicsőített másik debreceni diák menekült egykor Komáromból Keszthelyre és Somogyországba a Lilla csalódást feledni s vígasztalást találni, Szabolcska is úgy távozott Debrecenből Erdélybe.

X.

A kérdés minden oldalu megvizsgálása kedvéért meg kell jegyeznem, hogy az élő erdélyi köztudat Szabolcska Erdélybe jöttének okai között a Piroska-szerelmet még csak nem is említi. Kérdést intéztem erre vonatkozólag Szabolcskának ma is élő két legjobb szívbeli erdélyi barátjához. Az egyik Kis Lajos, Szabolcska közvetlen utóda a felfalusi parókián, jelenleg magyarói ref. lelkész és görögnyi esperes, Szabolcskának kezdettől a költő haláláig hűséges, bizalmas barátja. Naponta, de legalább hetenként egyszer-kétszer együtt voltak, míg Szabolcska felfalusi pap volt. Később is gyakran összejött a két barát vagy Temesvárt, ahova Kis Lajos látogatott el többször, vagy Felfaluban, ahova Szabolcska jött vissza Temesvárról évek során át nyaralni. Kis Lajos többször megismételt szóbeli előadása szerint szó sem lehet arról, hogy Szabolcska szerelmi csalódás miatt jött volna Erdélybe. Ő csak tudná, ha úgy volna! De Szabolcska ezt vagy effélét előtte soha sem emlegetett. A másik jó barát, maga is jőnevű egyházi író, Csekme Ferenc nyugalmazott esperes, az időben gernyeszegi lelkész és egyházmegyei főjegyző. Csekme sem tud a Piroska-szerelem döntő hatásáról. Szerinte pláne Szabolcska úgy jött Felfaluba, hogy már volt „kinézett” jegyese, Erzsike, későbbi felesége.^{11a}

Hogy a két jó barát egyike sem tud semmit a Piroska-szerelem fentebb kifejtett döntő hatásáról, az a mi magyarázatunkat egyáltalán nem gyöngíti, annak ellenére, hogy mindkettőjüknek igaza van. Tudomásuk a külső tényeket fedi. Természetes, hogy Szabolcska még előttük sem emlegetett effélét. Erdélybe jöttének első idejében azért nem,

¹¹ Mennyire szószerint igaz ez, mutatja az, hogy az egykoruak köztudata élő hagyományként átöröklődött a későbbi, a mai debreceni nemzedékre. Mikor Piroska már mint özv. Oláh Gézáné 1933. ápr. 20-án elhunyt, valamennyi debreceni hirlap mint a költő Szabolcska Mihály ifjúkori ideáljáról írt nekrológot. Felemlítették azt a poétikus véletlent is, hogy a hajdani szépségét és báját még mindig magán hordó széplelkű és gyöngéd érzésű úrinő, ki a Szabolcska kultusznak Debrecenben mindig rajongó hive volt, utoljára a nyilvános életben, halála előtt pár héttel, épen a Csokonai-kör Szabolcska emlékére rendezett ünnepi ülésén volt látható. (L. Debrecen. 1933. évf. 90. és 101. sz.)

^{11a} Csekme Ferenc: *Képek a parochiáról* c. műve IV. kötetének *Szabolcska Felfaluban* c. darabját.

mert akkor még csak rokonszenves pályatársak voltak, kikkel jól érzi magát az ember, de akik előtt a szív mélyén rejtekező sebet férfiember nem szokta feltárni, kivált ha van kéznél valami olyan megfogható magyarázat is, mely a kíváncsiságot kielégíti és megnyugtatja. S ilyen, mint látni fogjuk, a Szabolcska esetében volt. Ha ilyen viszonyok között szóba is kerülnek a szívügyek, inkább kiszemelt jegyest szoktak emlegetni. Ilyenkor a sajgó csalódással nem szokás előhozakodni. Nem különösen, ha nem is kérdeznak. Szabolcska új környezete előtt a csalódás döntő hatását nem emlegette, hiszen éppen ezért szakadt ki régi környezetéből. Ezért ment el oda, ahol feledni lehet, s ahol a szívügy, mint afféle költői élmény, a versekben és a versekkel be van fejezve. És a férfi később is hallgatott. Ekkor tán maga is mosolygott, hogy egykor oly tragikusan fogta föl. A *költő* azonban tartózkodás nélkül és őszinte dalokban énekelte meg csalódását, még emlékét is annak a csalódással végződő szerelemnek, melynek sorsdöntő erejét igazolja az a tény, hogy Debrecenből hirtelen és látszólag minden ok nélkül távozott. Igaz, nem beszélt róla, sőt volt „kiszemelt”-je is. De vajon a hallgatás, sőt magának a jegyesnek kiszemelése is nem éppen a csalódás mindent megzavaró hatását igazolja-e? Azt a sorsdöntő hatást, és azt a meglepő változást, amelynek egyetlen elfogadható magyarázata a mi felfogásunk. Amely nem pusztá feltevés, hanem lélektani valóságon alapul, s a költeményekből is ellenmondás nélkül következik.

XI.

De miért nem ment Pestre, az irodalom központjába? Ha már Debrecen és a debreceni légkör elviselhetetlenné vált a szerelmes férfiembernek, mért nem lépett Szabolcska arra az útra, amelyet mint költő vágott magának, s amelyen Budapest és az irodalmi élet elismerése és dicsősége szívesen és örömmel fogadta volna? Ahol gyorsabban lehet felejteni és hamarabb lehet vigasztalódni? Minden lehetőséget és adottságot számba véve csakugyan különösnek kell tekintenünk, hogy Szabolcska Debrecenben szerelmi hajótörést szenvedve nem Pest felé, az irodalmi élet középpontjába igyekezett, ahol a Beöthy-Vadnai elismerése és tekintélye bizonyára nyugodt megélhetéshez segíti s írói tehetségének is kedvezőbb talajt, biztosabb és gyorsabb megnyilatkozási lehetőséget teremtett volna. Hasonló helyzetben száz közül kilencvenkilenc kezdő író habozás nélkül Pest felé veszi útját s nem Erdélybe.

A Szabolcska irányválasztásának egészen kivétel számba menő sajátosságát csak akkor értjük meg, ha rágondolunk személyiségének alapelemeire, lelkivilágának már többször említett ősrétegére: a Tisza menti magyar falu csendes, idilli világára. Később is és mindig ezt vallotta eszményképének, e mellett tett hitet, oda vágyott, ott remélte a boldogságot. A várost soha sem szerette, s most, lelki megrendültsége idején, a falut jobban sóvárogta, mint valaha. A Piroska-szerelmet követő bánat napjaiban írja Szabolcska a *Vágy* c. költeményt. A szerel-

mében csalódott s magát boldogtalannak érző költő úgy látja, hogyha van még boldogság a jelenvaló világon, az csak a város zajától távol, a falu kunyhóiban és jó emberei között van és lehet. Ebben annyira bizonyos, hogyha Isten megengedné, hogy újra kezdje az életet, a faluból ki sem mozdulna, könyve sem volna más, mint a zsoltár meg a biblia és az ős föld, a fűzes-termő Tiszapart. Bár tudná elfeledni mind, amit tanult!

*Nyájas, szelíd falusi élet,
Te vagy, te az én szívem álma.
Kis házikók, hallgatag utcák,
Lelkem hozzátok viszi vágya.
Kiszállok a város zajából,
Jó emberek, oda közétek.
Ha van boldogság a világon:
Tiétek az csak, a tiétek!*

Ez a hangulat és felfogás, mint lelke ösrétegének közvetlen zenése, állandóan megcsendül és kifejezést nyer költészetében. Most világosabban és zengőbben, mint valaha. Érthető, hogy most sebzett lelke égőn s csak eszményéhez vágyik, ott lát és remél csak boldogságot, ahol soha eddig nem csalódott. Szabolcskára nézve Budapest ebben az időben megnyugvást, enyhülést és vigaszt épen nem jelentett volna, hanem igen amúgy is zaklatott lelkének újabb hajszoaltságot, további vergődést, hogy ne mondjam, vesszőfutást. Magányra, a világtól távol lenni és élni, erre volt szüksége, erre vágyott. Ezért nem ment Budapestre, hanem ment Erdélybe, Felfaluba.

XII.

Miféle szál s hogyan vezette Erdélybe, amelyet nem ismert? S épen Felfaluba, melynek eddig talán még nevét sem hallotta? Szász Gerőnek köszönhető, hogy Szabolcska vágya Erdély felé s figyelme Felfalura terelődött. Szász Gerő a kolozsvári egyházközség egyik, külmagyarutcai (ú. n. hóstáti) papja s az erdélyi református egyházkerületnek generalis notariusza (közfőjegyzője) volt. Nemcsak hivatali állásánál fogva, melyre a kerület kitüntető bizalma méltatta, hanem személy szerint is Szász Domokos püspök mellett az erdélyi reformátusoknak első egyházi vezéregyénisége. Ő alapította és szerkesztette a kerület hivatalos heti lapját (Erd. Prot. Közlöny) s szerkesztette a Predikatori-Tárt. E vállalatban kiadott egyházi beszédeit a ref. lelkészek országsszerte használták. E mellett költő volt, mégpedig olyan lírikus, aki nemcsak szűkebb hazájában, Kolozsvárt és Erdélyben ismeretes és népszerű s mint ilyen az Erd. Irod. Társaságnak egyik alelnöke, de olyan költő, akinek első verses kötetét Arany János érdemesítette bírálatra¹² és akit a Petőfi-Társaság is tagjául választott meg.

¹² Arany János: *Hátrahagyott iratai és levelezése*. II. k. 69. l.

Szász Gerő 1892. tavaszán, talán éppen a Piroska-szerelem döntésének napjain, hivatalos egyházi ügyben Debrecenbe utazott. Ott tartózkodása alatt meglátogatta nagy tekintélyű barátját, K. Tóth Mihályt, már csak azért is, hogy megismerje káplánját is, az új költőt, Szabolcskát. A kezdő költőt a már idős s nem tekintély nélküli kartárs önként jövő érdeklődése, az újdonsült káplánt a nagyhírű püspökhelyettes közvetlen figyelme s melegen áradó, természetes barátsága nemcsak mélyen meghatotta és hasonló őszinte barátságra kötelezte el, amely később a Szász Gerőt ért támadások között is éppen kitartott, hanem megnyerte arra is, hogy jöjjön el Erdélybe, legyen ott pap, éppen Felfaluban. Szóba került-e a két költő között a Piroska-szerelem? Nem hiszem, hogy Szász Gerő kérdezősködött volna s még kevésbé, hogy Szabolcska beszélt volna róla. Szász Gerő, mint költő és kerületének vezető embere, egyszerűen hívta kerületébe az új költőt és a kitűnően végzett akademitá papjelöltet. S mint a kerület püspökhelyettese és hivatalos lapjának is szerkesztője, ki ilyen minőségben már rendszerint előre tudja, hogy melyik parókia üres, mindjárt meg is nevezte Felfalut: igaz, csak másodosztályu, de élhető eklézsia. Aztán Felfalu nincs az Isten háta megett, hanem városhoz közel fekszik, nem is valami alföldi pusztaságos vidéken, hanem a gazdag Marosvölgyében, költőnek is gyönyörűséges vidéken. És talán beszélt Szász Gerő Szabolcskának arról, hogy köröskörül az egyházmegye papjai nem afféle szellemileg elmaradt (kacros) papok, hanem a vidék értelmiségével együtt az irodalmat és költészetet szeretők és megbecsülők. Ezeket és több effélet mondhatott Szász Gerő *captatio benevolentiae*-képen. És Szabolcska addig-addig hallgatta, míg a csábítás fogott rajta. Nem az újdonsült káplán kapott azon, hogy kilátása nyílt hirtelen egy másodosztályú rendes lelkészi állásra, — hisz ilyen otthon és a Tiszántúli kerületben is volt, — és nem is a költő, hogy ilyen megamolyan megbecsülésben lesz része. Ebben itt sem szenvedett hiányt. A káplán még tudott volna várni, a költő meg éppen nem panaszkodhatott értetlenség, közönyösség miatt. Hanem megfogta a Szász Gerőtől feltárt kép a szerelemben *csalódott férfit*. Megfogta a csalódott szerelmes férfit az a lehetőség, hogy meghíusult boldogsága színteréről félre állhat oda, hol sem szó, sem szem, sem semmiféle tárgy nem emlékeztet, nem kérdez és nem csodálkozik kíváncsiskodva vagy sajnálkozva a történetek felett.

Szabolcska határozott hirtelen, villanásszerűen — Erdély mellett. Megpályázta Felfalut, s mint a huszonöt pályázó közül kijelölt többi öt társa, ő is megjelent Felfaluban próbaszónoklatra. Aztán megválasztották. Megválasztása egyhangulag történt. Próbaszónoklatának is, de köszönhető ez nem kis részben a Szász Gerő ajánlásának, aki dr. Gidófalvi István akkori szászrégeni kir. közjegyző és az egyházmegye többi vezetői útján egész nagy befolyását latba vetette Szabolcska érdekében.

Még vége sem lett a nyárnak, amikor a tiszaparti füzesek, az Alföld szülötte és szerelmese, Debrecen kitüntetett káplánja a kicsi Marosfelfalu rendes lelkésze. Oly hirtelen, oly váratlanul s annyira meglepetésszerűen történt minden, mintha mese volna. Nem is hiszi el

és nem is érti meg csak az, aki a költő és a pap mögött észreveszi az embert, a férfiúi szív dobogását és szemérmes önérzetességét.

Voltak Debrecenben bizonyosan többen a költő személyiségét és szerelmét közelebről és alaposabban ismerő barátok között, akik a történeteket megértették, s ha nem is helyeselték, hallgatólagosan legalább tudomásul vették. Hisz hasonló helyzetben, talán maguk sem cselekedtek volna másképen. Bizonyos megértés és résztvevő hang még a nyilvános felfogásból, a hivatalos közvéleményből sem hiányzik. Pedig a nyilvánosságot, a hivatalos köröket ugyancsak meglepte a Szabolcska távozása Debrecenből. A kollégiumi hagyományok s az évszázados egyházi gyakorlat hasonló lépést alig ismert. A Szabolcska eltávóazása annál különösebben és szokatlanabbul érintette őket, mert minden kézzelfogható hivatalos ok és előzmény nélkül, sőt ezzel ellentétben következett be. Ellent mondott minden logikának. Világos hát, hogy nem örvendtek e különös elfordulásnak. Nyíltan nem lehetett hibáztatni, nem kifogásolták. Végre is Szabolcska törvényes jogával élt, a fennálló szabályokat semmiben meg nem sértve, egyházi felsőbb-sége tudtával ment át egy másik kerület szolgálatába. Nemi melancholia s valami halk szemrehányás mégis elárulja a hivatalos körök nem-tetszését az egyházkerület felfogását tolmácsoló hivatalos közlöny ama szavaiban, mellyel e szokatlan lépést közzé tette. „Amennyire igazán örülünk volt derék tanítványunknak, főiskolánk volt szeniorának ez előlépésén, épen oly annyira sajnáljuk azt, hogy városunknak... ismét el kell veszíteni“.¹³ Még a Fővárosi Lapok is hozzá teszi: „Debrecenben sajnálattal fogadták (Szabolcska) távozása hírét“.¹⁴ Ámde még a hivatalos nemtetszést és sajnálkozást is nyomon követi az emberi megértésnek és együttérzésnek nem is olyan halvány foszforeszkálása. „De hát bizonyára — folytatódik a hivatalos lap híradása —, bölcsen rendelkezett felőle az Isteni gondviselés. Legyen üdvözölve általunk... S legyen ott boldog, szép lelke eszményeinek megvalósításában meglegedett a mi kedves Szabolcskánk! Isten vezérelje őt élete minden útján“.¹⁵

A lépés szokatlan volt, helyeselni nem lehetett, de az elválás, mint ez idézetből is kitetszik, a köteles sajnálkozáson túl harag és rosszízűség nélkül történt meg. Szabolcskát Debrecen e percben is annak valolta és mondta, ami volt: a mi poétánknak.¹⁶

¹³ Debreceni Prot. Lap. 1892. szept. 24. sz.

¹⁴ Fővárosi Lapok 1892. szept. 21. sz.

¹⁵ Debreceni Prot. Lap. i. h.

¹⁶ A lelki kapcsolat Szabolcska és Debrecen között mindvégig megmaradt zavartalanul harmonikusnak, bensőségesnek. Jele az is, hogy Szabolcska utóbb, mint temesvári lelkész, ismét visszakerülve Debrecen és a tiszántúli egyházkerület kötelékébe, két ízben is püspökjelölt volt. (Erdős Lajossal, majd Baltazár Dezsővel szemben.) Püspökké választását egyik esetben sem kereste, nem erőltette, inkább tiltakozott ellene. Debrecen és a tiszántúliak szeretete és becsülése azonban mégis tekintélyes számú szavazatot hozott össze mellette mindkét választáskor.

XIII.

És Erdély? Erdély természetesen örömmel fogadta és üdvözölte Szabolcska felfalusi pappá megválasztását. „Szabolcska Mihályt, a nem rég feltűnt fiatal költőt, kitől méltán sokat várnak az irodalmi körök és aki már eddig megjelent költeményeivel élénk figyelmet keltett, felfalusi egyházunk... papjává választotta. A legnagyobb örömmel fogadjuk egyházkerületünk kötelékébe. Nagy elégtételünkre szolgál, hogy egyházkerületünk nyitja meg előtte a nagyá lehetőségnek kapuit. Erdély főséges hegyei, sziklái, erdőtengere, melyben ölelkezik az ég a földdel, a múltnak megszentelt emlékei, holott minden porszemet a polgári és lelkiismeretbeli szabadságért őseinknek kiontott vére emelt egy-egy oltárrá, a mi meleg szeretetünk, önként föltárt őszinte, becsületes szívünk, puritán kálvinista ragaszkodásunk hitünkhöz, lelkesedésünk ott állani édes hazánk szolgálatában: hisszük, reméljük, hogy ösztönözni fogja fiatal barátunkat, paptársunkat, hogy kicsapjon lelkéből az őserőnek, az ideáлизmusnak szent lángja és munkálkodni fogja leendő egyházának javát, egyházkerületünk dicsőségét és saját halhatatlanságát. Fogadja baráti kézszorításunk mellett őszinte szeretese-kíváncságotunkat. Isten hozza közénk szerencsésen és tegye áldottá rá nézve e szent földet, melyért eleget imádkozni, eleget munkálkodni nem lehet és amely drága mindnyájunknak”.¹⁷

Ezzel a híradással fogadta Szabolcskát az erdélyi ref. egyházkerület hivatalos lapja. Jól felismerhető benne a szerkesztő, Szász Gerő egyénisége, hangja. Tavaszi debreceni találkozásukra emlékezve, a nyilvánosság előtt ismételtén és forró szavakkal barátjának mondja és jelenti ki a kezdő papot, ami egészen szokatlan és ami a máskor száraz hivatalos stílust egészen átmelegíti. De övé az önérzeteskedés is Debrecennel szemben, hogy „nagy elégtételünkre szolgál, hogy egyházkerületünk (s nem Debrecen) nyitja meg előtte a nagyá lehetőség kapuit”. Mintha Debrecen a kapukat bezárta volna Szabolcska előtt! Pedig ahogy zárta be, Szabolcskának nem volt kedve belépni rajta. Szász Gerő azonban a maga személyes sikerének s Erdély fölényességének tulajdonítva a dolgot újjong, hogy az új költő, az ő költőtársa és barátja, az erdélyi egyházkerület tagja, Erdély lakosa lett.

Szabolcskát Erdély szíves szeretettel és igaz örömmel fogadta és ölelte magához. Nemcsak a hivatalos és egyházi körök, de a szélesebb körű társadalom és a közvélemény is. Ezt Szabolcska már próbaprédikációja alkalmával is tapasztalta. A közel vidék papjai közül többen s a világi társadalomból is olyan tekintélyes férfiak, mint a fentebb említett Gidófalvy István, várták a szászrégeni állomásnál, hogy megismerkedjenek a népszerű új költővel. Az első futólagos ismeretség kezdetét jelentette annak a személyes ragaszkodásnak, szeretetnek és tiszteletnek, mely az új költő személyiségét és emberi egyéniségét az egész vidéken és Erdélyben körülvette.

¹⁷ Erdélyi Prot. Közlöny, 1892. szept. 22. sz. 316 l.

A mutatkozó jelek és kísérő események ~~mind~~ kedvezően alakultak. Debrecen meglepődve ugyan és sajnálattal, de mégis, mint édes fiát, harag nélkül és azzal a megnyugtató tudattal bocsátotta el, hogy elvégre Szabolcska ott is a református anyaszentegyházé marad, annak lesz oszlopa és szegletköve. S hátha Erdély a költő fejlődésének is javára válik! Erdély meg egyenest büszke volt a sikerre, hogy meghódította magának az új költőt, kit épen ezért a hivatalos felvigás a bizalomnak és a biztatásnak újabb meg újabb dicsérő szavával köszöntött.¹⁸ Maga a közvélemény pedig készséggel és teljes örömmel csatlakozott a hivatalos tényezők felfogásához. Ennek tudható be, hogy az akkor nagy tekintélyű Erdélyi Irodalmi Társaság sietett Szabolcskát rendes tagjának megválasztani (1894). Mikor Szabolcska Debrecenből hosszú, kanyargós útvonalon s többszöri átszállással másodszer érkezett meg az ismeretlen Erdélybe, Szászrégenbe, az utolsó vasúti állomásra, hogy onnan még négy kilométert kocsizva elfoglalja parókiáját, számos egyházi és világi férfiuból álló művelt társaság várta őszinte tisztelettel s meleg barátsággal az ismeretlen földre vetődött új költőt.

XIV.

Szabolcska elfoglalta állását. Ami parókiáját, hivatali állását illeti, részint Szász Gerő szavaiból és a pályázati hirdetés adataiból, részint a próbaprédikálás alkalmával nyert személyes tapasztalataiból tudott annyit, hogy Felfalu nem első osztályú eklézsia ugyan s távolról sem versenyez az alföldi dús javadalmazású nagy papságok egyikével sem, de megélhető, nyugalmas jó parókia. Az is volt még az egy évig tartó félfizetéssel is.

Parókiája, a tágas és kényelmes papi lakás, a község középpontjában épült, homloka az országútra néz. Mögötte tágas baromfi és gazdasági udvar felszerelve mindenféle szükséges gazdasági épülettel. Ezeket az új pap nem nagyon tudja méltányolni, de azért mégis díszei ezek a parókiának. Aztán jön a szép nagy, nemesi kúriához is méltó veteményes és gyümölcsös kert, melynek vége a Marosra rúg ki. A sűrűn ültetett ép és szép törzsű gyümölcsfákra még ránézni is kész gyönyörűség. Látszik, hogy az elhalt előd (Szabó József) szorgalmas kertész s az egész vidéken ismert kiváló pomológus volt. A kert végében, a Maros malomárára lefutó résznek egyik (jobb) szegletében áll

¹⁸ Még ez évben történt, hogy a hivatalos egyházi lap (Szász Gerő) karácsonykor Szabolcska két költeményét (*Karácsony, Karácsonykor*) a következő megjegyzéssel adta ki: „Nem tudjuk, izlés dolga-e vagy mi, de mi nem tartunk minden verset vallásosnak, ha előfordul benne e szó: Isten, hit, béketűrés, evangélium, Krisztus. Pedig szeretjük a szép verseket“. Aztán megemlítve, hogy épen ez elvi (tegyük hozzá: helyes) okból eddig senkitől és semminemű vallásos költeményt nem közölt, most „szívesen teszünk kivételt, bemutatjuk Szabolcska Mihályt, kit örömmel üdvözlünk papi társaságunkban, egyházkerületünk kötelékében. Ne vágyják el tőlünk: Erdély a költészet és a szerető szívek hazája“. Erdélyi Prot. Közlöny, 1892. 51. sz.

a cinteremmel körülvett templom és harangláb. Ez utóbbi jelentéktelen és újabb építmény. Ellenben a templom, melyben Istenhez imádkozni fog s híveinek az ígét hirdeti, még az Árpád királyok korában épült figyelemreméltó épület. Roskadozik is már, kikezdte az idő vasfoga. Maholnap le kell bontani s újat kell építeni. Pedig kár érette. Műemléknek is beillik régiségénél, stílusánál s mai napig elég épen fennmaradt falfestményeinél fogva. Freskóképei a szentélyben és a belső falazat egyéb részein: Krisztus a keresztfán, levétel a keresztről, menybemenetel, szárnyas bika (Lukács apostol szimbolikus képe), szárnyas oroszlán (Szent Márk), sas (János evangélista), angyal (Máté), unikornis, Szent Katalin kerékbetörése, Szent Sebestyén megégetése, az öt eszes és az öt balga szűz. Valamennyinek színei és alakjai épek, tisztán kivehetők. Ferencrendi barátok festették oda oly szakértelemmel és hozzáértéssel, hogy az eltelt hat-hétszáz esztendő sem tett bennük nagy kárt. De nem nyúlt a mult eme tisztos emlékeihez évszázadokon át a kálvinista józanság sem. Meghagyta úgy, amint annak idején kapta és átvette.¹⁹ A templom és harangláb körül kőrisfák, galagonya bokrok, odébb a Maros parton fűzesek, még távolabb, a völgyben és a szegélyező dombokon, hegyeken nyír, bükk és fenyő erdők illatoznak. Madárdaltól hangos tavasszal a vidék, virágok borítanak hegyet és völgyet. Déli irányban az egyre szélesedő Marosvölgyön és peremén a magyar történelemben sem ismeretlen, jobbára magyar lakosságú községek sorakoznak egymás után, mint Szászrégen, hol 1849-ben kemény csata zajlott le a császáriak és az erdélyi székely csapatok között. Lejebb a Kemény Zsigmond regényéből jól ismert Abafája, Gyulai Pál fészke, aztán Vajdaszentivány, Gernyeszeg sok ablakáról híres Teleki-kastélyával s nem messze tőle ref. templomával, amelyben Teleki Mihály és felesége hamvai pihennek; Sáromberke, amelyik két nagy Telekinek volt otthona: a könyvtáralapító Teleki Sámuelnek, és az utazó, a földrajzi felfedezéseiről híres hasonló nevű utódának; majd a sok felekezetű és templomú Nagyernye, stb. el egészen a székely fővárosig, Marosvásárhelyig. Észak felé pedig egy szeliden kiugró dombon messziről látszik a híres és történelmi nevezetességű vécsi vár, a báró Kemény család hitbizományi tulajdona. Falai között írta a hagyomány szerint Verböczy a Tripartitum egy részét. Vécs felett a Marosvölgy, bár szintén elég sűrűn s módos falvakat találni rajta, egyre jobban összeszűkül s olyan szép magas hegyvidéki jelleget ölt fel egészen Maroshévíz-Borszékig, hogy kiállja a versenyt

¹⁹ E freskóképek még 1932-ben is tisztán kivehető állapotban voltak, noha a templom ma már elhagyott, dűledező rom, rossz fedéllel, itt-ott fedél nélkül, kitéve az időjárás szeszélyeinek. Szaboleska utóda alatt ugyanis új templom épült, de nem a régi helyére, hanem a papilakkal jó ferdén szemben, az országot átellenes oldalán. A régít nem bontották le, de nem is gondozzák. A Szaboleska falfalusi papságát megőrkítő emléktábla is ezért kellett az új templom falába illeszteni. A költő kolozsvári tisztelőinek kegyeletéből s az egész vidék magyarságának résztvevése mellett 1932. szeptemberében megtartott Szaboleska-napon ünnepélyesen elhelyezett emléktábla szövege így hangzik: Ebben az egyházközségben hirdette Istennek ígését s írta örök szép költeményeit Szaboleska Mihály, 1892–1898.

az Alpesek bármelyik világszerte emlegetett tájékával. Ezt hangoztatta maga Szabolcska is, aki pedig eléggé ismerte Svájc, Franciaország és Olaszország híres szép vidékeit is.

Ilyen történeti és természeti környezetben találta magát Felfalu új papja. Mindenütt élet, szépség, történelem. Ha nem néz messze, mintha az annyszor megénekelt Tiszapartján volna! A távolban pedig Svájc tündérszépségei! Költőnek, keresve sem lehetne különbet találni. De a megélhetés szempontjából sem utolsó. A kert, a papi földek (kánonika), a stóla és a némi készpénzjövedelem szerény, de tisztességes megélhetést biztosított. Egyebekben pedig a háztartás, meg a gazdálkodás gondjaival Szabolcska egyáltalán nem törődött. Úgynevezett gazdasági érzéke sohasem volt. Eszti néneje, édesanyjának ikertestvére, vezette a házat és a gazdaságot. Már úgy, ahogy tudta. Mert bizony nem egyszer a jó barátok, a költő jó emberei jöttek elvégezni vagy elvégeztetni valami esedékes és halaszthatatlan kerti vagy gazdasági munkát, amit Eszti néni, még inkább Szabolcska nem értett, vagy épen elmulasztott.²⁰ Az bizonyos azonban, hogy Szabolcska a megélhetés gondjaitól mentesen rendezhette be életét. Csakhamar fogatot állított be. Azon járt el szinte naponta Szászrégenbe, utazott gyűlésekre, ismerkedni paptársaihoz és a vidék úri családjaihoz.

Bőven volt rá ideje. Terhes papi szolgálat, fárasztó hivatali elfoglaltság nem nehezedett vállaira egyházközségének csekély lélekszámánál fogva, másrészt azért sem, mert abban az időben a papi szolgálat a mainál sokkal egyszerűbb volt és szűkebb körre szorítkozott. Hetenként egyszer, vasárnap délelőtti prédikáció; vasárnap délután és esetleg egy-két míves nap reggel vagy este (rendesen csak szombaton este) könyörgés, — ennyiből állott a Szabolcska papi elfoglaltsága. Az imát (könyörgés) akkor országos gyakorlat szerint a pap olvasta (Révész Imre vagy az Albert Károly imakönyvből). A vasárnapi egyházi beszédnek nem kellett okvetlen fennen szárnyalónak, tömörnek lennie. A szinte kivétel nélkül falusi, egyszerű hívek az ilyet meg sem értették. Aztán néhány esketés, ugyanannyi keresztelő, meg temetés, évente hat ízben úrvacsoraosztás: mindössze ennyit kellett elvégeznie egy református papnak. Még az iskolás gyermekek vallástanítása sem tartozott a papi teendők közé. Ezt elvégezte a mester. Egyháztársadalmi és úgynevezett belmissziói tevékenységet az akkori ref. papság legfőlebb elméletben ismert. Az önként vállalt belmissziói munkának még a gondolatától is idegenkedett. Az erdélyi ref. egyházkerület papságát valósággal felzavarta és pártokra szaggatta ez a „szenteskedő pietizmus“, amely ennek az időnek felfogása szerint ellenkezett a józan és felvilágosult kálvinizmussal, de idegen a magyar gondolkodás számára általában is.²¹

²⁰ L. Csekme Ferenc: *Képek a parókiáról*, IV. k. 12 s k. 1.

²¹ Jellemző, hogy a Szász Gerő pályája épen e miatt tört le utóbb sok támadás és bántalom között keserűségbe és mellőzésbe. A pietizmussal, a belmisszió híveivel és céljával megbarátkozni nem tudott. Elítélte s ellene szokott szenvedélyességével síkra szállt.

Szabolcska teológiai műveltsége a régi vágáson alakult ki. Így lelkészi működése is csak a régi keretre, a szokott teendők elvégzésére szorítkozott. Az előírt és köteles lelkészi szolgálatot pontosan elvégezte. Nem került nagy fáradságába. Még legtöbb baja volt az egyházi közigazgatás formaságaival, a prezsbiteri gyűlések tartásával, évvégi számadások elkészítésével. Egyiket sem szerette. A gyűlések vezetését úgy oldotta meg, hogy a szabályszerűen összehívott gyűlés tagjainak azt mondta: „Beszéljék csak meg kendtek egymásközt; mindjárt visszajövök s aztán határozunk.” Ezzel elment rendes ebéd utáni pihenőjére (tudvalevőleg falun az efféle gyűléseket rendszerint vasárnap ebéd után szokás megtartani). Mikor aztán kipihte magát, visszatért a gyűlésbe s *diktálta* a jegyzőkönyvi határozatokat. A számadások elkészítése azonban egészen pogány feladat volt. Egy-két fillér többlet vagy hiány miatt ritkán talált a végösszeg. Ilyenkor paptársai segítettek rajta, ők *üttették* a számadásokat. Szívességüket Szabolcska kedves és hálás vendégszeretettel viszonzta, roppant tudományukat felettébb csudálta.²²

Hiba volna azonban mindebből arra következtetni, hogy Szabolcska papi hivatását csak félvállról vette s lelketlenül teljesítette. Hogv gyakorlati érzéke, ügyiratok, számadások elkészítéséhez különös buzgalma nem volt, ez igaz valóság. De az is valóság, hogy Felfaluban e téren sok tennivalója amúgy sem akadt. Vegyük hozzá még azt is, hogy nincs költő- és művészegyeniség, aki nem tetszeleg is abban, hogy ő holmi prózai, anyagi dolgokhoz nem ért. Pedig ha szükség van rá, dehogyis nem ért. Lám Szabolcska is Temesvárra kerülve, tudta vezetni, irányítani és rendben tartva fejleszteni is egyházközsége anyagi ügyeit. Sőt utóbb esperesnek, egy egész egyházmegye vezetőjének is megválasztják, amivel mégsem merte volna megtisztelni őt a közbizalom csak azért, mert költő. Megtisztelte azért, mert bízott, hogy Szabolcska tud adminisztrálni is, ha kell. Tudott is. Az pedig, hogy papi szolgálata Felfaluban csak szokványos teendőkben merült ki, hogy lekipásztori tevékenysége hivatalnoki, racionálisan szegény volt, ismét csak annyit mond, hogy Szabolcska is az akkori problémákkal nem viaskodó kálvinista teológiai felfogás légkörében nőtt fel. De tudnunk kell, hogy Szabolcska nemcsak papi lélek, de hivatását átérző, annak feladatait megértő s azért fáradozni is szerető és tudó egyéniség. Nem költeményeire hivatkozom, hanem olyan hivatali tényekre, amelyek csak hivatásszeretetből származhatnak. Buzgón és cselekvőleg részt vett az egyházmegyei élet minden megnyilvánulásában. 1893. június 3-án egy papi értekezleten bemutatja a 3., 23., 72. és 90-ik zsoltárok fordítását (ezek eddig kiadatla-

²² Közgazdasági és közigazgatási antitalentumát szélteben ismerték. Néhány példás esetet elmond Csekme Ferenc (i. m. 16., 20., 21. l.) Magam is olvastam annak idején egyik hivatalos felterjesztéséhez csatolt magánlevelét, amelyben esperesének s egyben testi-lelki jóbarátjának, Tavasz Józsefnek, körülbelül ezeket írta: Az első felszólításra küldöm a kívánt felterjesztést. Bizonyosan csodálkozol és aggódsz, de én is érzem, hogy ez a feltűnő pontosság nem jót jelent, vesztembe rohanok.

nok) és egy eredeti dicséretet (vallásos éneket). 1893. június 3-án az egyházmegyei közgyűlés alkalmával imát mond és prédikál; elődének emléket állít kegyeletes ünnepség keretében; cselekvő tagja, részben kezdeményezője egyházmegyéje közmívelődési és jótékonyági szervezkedésének. Ezekért tüntették ki kartársai a papot is azzal, hogy 1896-ban egyházkerületi képviselőnek választják meg, ami rendszerint a már idős papoknak járt ki — tiszteletből; az olyan fiatal és épen idegenből jött papnak pedig, mint Szabolcska, csak akkor, ha társai közül kitűnt. És felemlítem azt, hogy mikor elközelgett az idők teljessége, Temesvárt Szabolcska lelkipásztorkodása is átváltozott sokágú, kérdésekkel viaskodó belmissziói lelkigondozássá. Napi járó földre is eljárt rendszeresen, hogy Temesmegye szétszórt kicsi ref. gyülekezeteiben igét hirdessen, a gyermekeket vallásoktatásban részesítse. A világháború alatt s főleg után egyházközségében a belmissziói munka (vasárnap: iskolák, bibliakörök, ifjúsági istentiszteletek, vallásos estélyek stb.) csakúgy felvirágoztak, mint bármelyik modern, új szellemben felnőtt és kibocsátott ifjú lelkipásztor gyülekezetében. Nem az a feltűnő jelenség, hogy akkor és Felfaluban úgy lelkészkedett, mint fenntebb vázoltuk. Ez természetes. Ebben és ennyiből állott akkor a cura pastoralis. Az a feltűnő — s ez a Szabolcska hivatásos papi lelkületének bizonyossága és érdeme —, hogy utóbb és más viszonyok közé kerülve, s már épen nem mint kezdő pap, megértette az új teológiai irányt, alkalmazkodott az idők változásához. Tudott lenni új szabású pap, sokirányú belmissziói tevékenységet is kifejtő olyan lelkipásztor egy nagy és nehéz gyülekezetben, mintha épen napjainkban végezte volna a teológiai tanfolyamot. Szabolcska nemcsak hivatala szerint, de lélekből és hivatás szerint is valódi papi egyéniség volt egész életében.

XV.

Am hagyjuk e külső és későbbi dolgokat. Minket különben sem a pap hivatali ténykedései érdekelnek. Ezek is, de nem elsősorban. Mi az ismeretlen parton révbe jutott hajótörött ember lelki állapotát figyeljük a költő megértése, költészetének magyarázata és méltánylása végett. Épen ezért térjünk vissza Felfaluba, álljunk a partra vetődött hajótörött, ekléziáját csak e napokban elfoglaló új pap mellé. Figyeljük meg: mit érzett és mit gondolt e napokban a mi Robinzonunk?

Ismételnem kell, hogy minden külső jel, amellyel Debrecenből útra kelt s mellyel Erdély fogadta, épúgy kedvezően ütött ki, mint ahogy eddigi erdélyi s Felfaluban szerzett közvetlen tapasztalatai is általában kielégítették, megnyugtatták. Épen ezért, mint minden hajótörött, Szabolcska is először föllélegzett. Örvendett, hogy révbe jutott. A bűvös kört, melynek emlékei fogva tartották, átlépte. Az ígézet nyúge alól, mely önérzetén csorbát ütve zátonyra csalta, megszabadult. A part ismeretlen ugyan, de új világ, új élet kezdhető rajta.

Második gondja, mint minden partra jutott hajótörötté, a Szabolcskaé is a közvetlen jövőre irányult. Alig nézett körül új helyzeté-

ben, örömmel állapította meg, hogy a gyökérszálak épen és szépen mind birtokában vannak. Van tisztességes állása. Nem utolsó ekléziába jött s nem mint utolsó valaki került ide. Rajta lesz, hogy mint felfalusi pap se vesszen el a tömegben, hogy Erdélynek se legyen csupán egy lélekszámot kitevő fia. A társadalom, az emberek is, kik közé jött, egy szálig kedvesek, műveltek, barátságosak. Öröm lesz velük és köztük élni. S a verselgetés? Költői vénája nem száraz, a költői ihletben nem lesz hiány. A vidék természeti szépsége, sajátos élete, történeti lehelete majd csak megrezdítik lantja húrjait. Legnagyobb és legégetőbb baja, tagadhatatlan, az egyedüliség. De hát van-e akadálya annak, hogy ezen is segítsen, hogy megházasodjék? Más megoldás az ő korában és helyzetében nincs. Sokáig keresgélni sem ideje, sem kedve. De nem is kell. Ott van Erzsike. Ismeri, mióta legátus volt náluk. Szép, szemrevaló, művelt leány. Piroska sem különb nála. Hozzá még falun lakik, nem kényes városi dáma. Éppen neki való. Jó szívvel is van hozzá. Kedvessége már is több verset csalt ki belőle, mikor a debreceni korzón hozzá-hozzá szegődött. (*Együtt.*) Pedig jóformán csak daczból s a világ szeméért-szájáért kezdett vele foglalkozni.

Új életet kezdek, határozta el, önmagában számadást készítve, a messi földről érkezett felfalusi új lelkipásztor.

Amiket így magában meghányva vetve eltökélt, arra új környezete kiválóan alkalmas volt. A mult emlékeitől teljesen és messi elszakadt. Oda jöttének okát, szívügyét senki sem tudta. Szász Gerő tekintélye s üdvözlő cikkei teljessé tették azt a már a választás rendjén kialakuló és érlelődő közfelfogást, hogy Szaboleska egyenesen és kizárólag az ő személyes hatása alatt lett erdélyi pap. A Szász Gerő név elégséges oknak bizonyult a közvélemény szemében. További magyarázat és mélyebb ok iránt senki sem érdeklődött. S ha épen szóba került volna Piroska, a Nagyerdő, a bűgő vadgalambok? Volt, nincs; emlék mindez, mit már el is felejtett. Azóta már új szerelem gyulladt fel szívében, mint ezt az épen e tájt elég sűrűn megjelenő verseiből bárki is jól láthatja. S ha ez sem volna elég, hát jött csakhamar a nyilvános döntő bizonyíték. Mihelyt körülnézett s biztos talajt érzett lába alatt, fogta magát, vasútra ült s meg sem állott Monostorpályiig (Bihar m.). Megkérte, megkapta, Kún Erzsikét, jegyet váltott vele, vőlegény lett hivatalosan is alig egy hónap múlva Felfaluba költözése után, 1892. október 24-én.²³

Az új pap első és gyors cselekedetét az egyházi és világi társadalom egészen természetesnek, okos és szükséges lépésnek tekintette. Mit is tehet mást kivált falun egy harminc éves egészséges férfi, kinek jó állása is van, mint azt, hogy megházasodik? Erkölcsei, élettani és gazdasági okok egyaránt ezt parancsolják. Itt is, közöttük is akadt volna méltó élettársa. De ha már van választottja, jól teszi, ha minél hamarabb asszonyt hoz a házba. Legyen boldog vele, kívánták mindnyájan

²³ A Fővárosi Lapok, 1892. okt. 23. sz. írja, hogy Szaboleska Mihály holnap jegyzi el Kún Erzsikét.

erdélyi új barátai és tisztelői. Azonban a költő régi barátai és ismerősei, az egész Debrecen, ahonnan természetesen szintén figyelték a Piroskadalok szerzőjének és sorsának további alakulását, alighanem kezét összezecsapva csodálkozott a dolgok ily hirtelen fordulatu változásán. Még fel sem ocsudott Debrecen a szokatlan eltávozás okozta meglepetésből s már is itt a második meglepetés, a hosszantartó, sokszor megdalolt Piroska-szerelem után gyors gyűrűváltás Erzsikével. Hiszen természetes, hogy amazt el fogja felejteni és új ideált fog keresni. De ilyen hamar! Nem lehet igaz sem az a gyors feledés, sem az a hirtelen elgyűrűsödés. Adná Isten, hogy minden jól végződjék.

Bizonyosra veszem, hogy az eddigi okfejtést figyelemmel kísérő olvasók legnagyobb része is inkább a debreceniek véleményéhez csatlakozik s nem az új környezetéhez. Inkább aggódik és furcsálja a történeteket, mint helyesli és természetesnek tartja. Időben nagyon is közel esik az ideális Piroska-szerelem sorsdöntő erejének, a kedves Debrecenből távozás itt kifejtett okának magyarázata, másfelől a nagyon is józanul ésszerű, sőt prózai házassági planumnak s a deus ex machina megvalósított Erzsike-eljegyzésnek kopasz valósága.

A mutatkozó szakadék áthidalása és a jelentkező érthetelenség elosztatása végett próbáljuk meg behatolni a Szabolcska sajátos egyéniségébe, lelkületének belsejébe, tudatvilágának magjáig. Tudatvilágot mondok, mint amely több mint a pszichikai folyamatok összessége. Ez is benne van tudatvilágunkban, de ennél több is van benne. Tudatvilágunk magába foglalja egész szellemiségünket, egész értelmi, érzelmi és akaratí tevékenységünk teljes készletét a maga oksági, a külső világhoz, tehát a reális adottsághoz hozzákötött kapcsolataiban és célra irányuló, tehát eszmétől és eszményektől szabályozott megnyilvánulásaiban. A tudatvilág elemei és köre együtt jelentik az embert, az egyént fogalmilag, tehát in abstarcto. Jelentik a nyugalmi állapotban levő ént, aki az időtől független, az időn kívül vagy felette van. Mert az időhöz kötött, a mozgó, élő és cselekvő én tudatvilága sokkal szűkebb körű, hiányosabb, mint az időhöz nem kötött emberé. Brandenstein amazt, az időtől független tudatot teljes tudatnak, emezt, az in concreto érvényesülő szűkebbet, közvetlent és megszokottat emberi tudatnak nevezi.²⁴ Mivel azonban az in concreto érvényesülő tudat maga a célért cselekvő ember, helyesebben nevezhetjük az emberi tudatot tapasztalati jellemnek, amazt pedig régi jó filozófiai műszóval intelligibilis karakternek. Maga Brandenstein is utal az emberi tudat és a jellem azonosságára, mikor a szokásjelenségek értelmét magyarázza.²⁵ Lényeges azonban — s a Brandenstein fejtegetéseiből ez az egyik megjegyezni való —, hogy szűkebb körű emberi tudatunk abból alakul ki, ami számára ama szélesebbkörű teljes tudatban adva van, ami ott számára rendelkezésre áll. Másik megjegyezni való a Brandenstein tanulmányából az a meggyőző megállapítás, hogy lelkünk tiszta

²⁴ L. B. Brandenstein Béla: *A teljes tudat, a tudatvilágunk lelki alapja*. Athenaeum, 1930. 17. s. k1.

²⁵ I. m. 50. l.

szellemi lényének és tudatának csak az a része válik közvetlenül tudatossá, csak az lép át a teljes tudatból a szűkebb emberi tudatba, amellyel megfelelő testi funkciók vannak összekötve. Eszünk, lelki világunk, akaró, értő stb. aktusaink nem testiek ugyan, de függenek a testi élettől. Közvetlenül adott szűkebb tudatunk testileg is meg van határozva, függ a test szervezetétől, ennek működésétől, elsősorban a központi idegrendszertől. Így válik ellenmondás nélkül érthetővé egyfelől tudatunk kettőssége, másrészt a teljes tudat szinte korlátlan erejének és a számunkra közvetlenül adott „emberi” tudat szűk, erősen korlátozott természetének lehetősége és mikéntje.²⁶

Feltűnő, hogy Szabolcska szűkebb emberi tudata, a mi elnevezésünk szerint tapasztalati jelleme, mennyire egyszerű, átlátszó, mentes bonyolult összetett szenvedélyektől. Ezt a nagy egyszerűséget, átlátszóságot minden olvasója észreveszi, kritikusan pedig épen csodálkoztak rajta, sőt a legtöbb szemrehányással is illette a költőt miatta. Sokan sajnálták, mások kigúnyolták költészetének egyszerűségét, egyhanguságát.

Valóban szembeötlő és sajátos az a nagy különbség, ami van a Szabolcska kétféle jelleme, tudata között. Hiszen Szabolcska, s ezt tagadni senki se tagadta, nem átlagos ember, hanem igazi költői tehetség. Tehetséges, jó tanuló diák volt, aki a természeti és szellemvilág tényeit és törvényeit tanulás és önművelés, olvasmányok és a művelt világba tett nem röpke utazás alatt szerzett tapasztalatok útján úgy megismerte, hogy bátran elmondhatjuk: Szabolcska korának legműveltebb fiai közé tartozott. A legműveltebb jelző vonatkozik szellemiségének mennyiségére, tartalmasságára is, de vonatkozik e mellett szellemiségének magasabb rendűségére, milyenségére, a célokhoz, a logoshoz mért távolságára és viszonyára. Szabolcska ismerte jól a kultúra, a szép, jó és szentséges örök értékeit. Ez értékekre s ez értékek hőseire mindig tisztelettel nézett föl s róluk nem egyszer zengett magasztaló ódát (Arany, Petőfi, Kossuth, Kalvin). Vallotta, hogy csak ez örök értékek adhatnak az emberi életnek méltóságot, boldogságot, megelégedést. Vallotta, hogy az emberi társadalom alfája és omegája a szeretet, lehajolni a gyöngékhez, az erőtelenhez, hogy felemeljük, mintahogy a mindenható szeretet, Isten, lehajolt az eredendő bűnben szenvedő emberiséghez és fölemelte magához, a halhatatlanságba Jézus által, önként, ingyen kegyelemből. És aki a tudomány, erkölcsi világ és kultúra értékeit annyire szélesen és egész mélységében, a zenittől a nadirig megismerte és azoknak időtlen érvényességét vallotta, annak kellett, hogy legyen érzékeny szíve és fogékonysága is a természeti és szellemi világ minden kis és nagy jelenségének meglátása, megértése és értékelése iránt. E tekintetben műveltségének egész életrajzában, életrajza egyes fázisaiban mint külső keretben már szükségképen megadott sokoldalúsága és mélysége, mint külső és közvetett érv mellett, hivatkoznom kell a költőt személyesen ismerők tanuságtételére. Nem hiszem, hogy akadna közöttük egy is olyan, ki másként emlékezik vissza a Szabolcska személyiségére, mint egy minden ízében fennkölt, bő tudásu,

²⁶ I. m. 34., 37–39. l.

nagyszívű és finom lelkű szellemre. És hivatkoznom kell költeményeire, amelyekben szellemének éles energiája elhat egészen a mélységekig, a végek kutatásáig, de ugyanakkor megérzi az utcasarki koldus nyomorát; kifejezi az acatoló munkás elszálló, halk magános sóhaját csak úgy, mint a nemzet egyetemének felriadó és felriasztó viharos közérzését; érti a búzavirág és fenyőerdő, a nyári villám és őszi rózsza szavát. Ennek következtében merő tévedés, nyers ellenmondás volna azt állítani, de még föltenni is, hogy Szabolcskának már teljes tudata, intelligibilis jellege is viszonylag szűk és egyszerű. Ellenkezőleg minden ok és körülmény késztet és kényszerít annak az elismerésére, hogy Szabolcska teljes tudatának és emberi, tapasztalati tudatának is mind hossz-, mind keresztmetszete a lehető legteljesebb és legtökéletesebb. Modern, mai költő volt abban az értelemben, ahogy Oláh Gábor kívánta: nagyszívű, de nagyszerű is, kinek társkapuju lelke minden eddig voltot képes befogadni és be is fogad.

Egyben azonban — igaza volt Oláh Gábornak —, Szabolcska nem modern, nem mai költő. Az ő társkapuju lelke mindent befogad, de a befogadottat tudomásul véve egyszerűen csak értékeli és nem alakítja át, mint Oláh Gábor kívánja a modern tehetségű költőtől.²⁷ Nem kezdek vitát a miatt, hogy ez alapon ki lehet-e rekeszteni az igazi nagy tehetségek sorából Szabolcskát. A tény azonban tagadhatatlan: Szabolcska nem cselekvő, nem átformáló, nem átalakító egyéniség. Ő szemlélődik, tudomásul vesz és értékkel. Tudatvilágának organizmusa — akár teljes, akár szűkebb értelemben vesszük —, tömör, színes, fejlett, nagy kiterjedésű és összetett, mint minden nagy írónak és nagy elmének a tudatvilága. Ellenben dinamikája, mozgási viszonyai csakugyan rendkívül egyszerűek és átlátszóak. Az akaratnak, az akarat feszítő erejének, a cselekvés szenvedélyének a Szabolcska szellemisége szerint, mind kozmikus, mind egyéni vonatkozásban nagyon kicsi, minimális a szerepe.

Az akarat tényekben, az adottságokhoz való viszonyban, a feladatokkal és kötelességekkel, általában az élet által elébe adott kérdésekkel szemben való állásfoglalásban egyszerű Szabolcska mindenütt, teljes és emberi tudatában egyaránt. Felfogása szerint az egész mindenséget és benne az emberi sorsokat és az ember boldogságát is Isten kormányozza. Ő teremtett, tart fenn és igazgat mindeket. Ahhoz, hogy az egyes, az ember boldog legyen és maradjon, Isten beleegyező akarata, Isten végzése szükséges. És az, hogy az egyes ember a parancsnak, az isteni végzésnek engedelmeskedjék. Amikor engedelmeskedik, akkor az élet kozmikus vonatkozásban tiszta harmonia; emberileg és konkrétan: boldogság és boldogító szeretet. Az emberben lakó gyöngeség és bűn, a sátán az oka annak, hogy a paradicsomi harmonia megbomlott. Nemcsak a világ diszharmoniajának az oka az ember, hanem a saját boldogtalanságának és nyomorúságának is egyedül az ő engedetlensége az előidézője. Az Isten tudja, mit akar, de az ember nem tud engedelmeskedni, mert bűnös és gyarló.

²⁷ Oláh Gábor: *Írói arcképek*. Budapest, 1910. 129. l.

Boldog az, ki bízik és megnyugszik Isten akaratában, szeretetből tud neki engedelmeskedni és az embertársaknak szolgálni. Nem mély tudomány, nem testet-lelket emésztő fejtörés által teremtheti meg az ember helyes választással és cselekedettel a megnyugvást, a maga életének harmoniáját, hanem apostoli egyszerűséggel és apostoli hűséges engedelmességgel. Az adottságokat és tényeket tudomásul kell venni, azok ellen harcolni, azokat elhárítani vagy kiírtani akarni céltalan. Ezért az ő világnézetének, teljes tudatának a szerkezete és mozgási mechanizmusa rendkívül egyszerű és költészete is ennek megfelelően ténymegállapító, reflektáló líra. Bonyodalom nem igen fordul elő benne. Ahol vékony a mese, egyszerű a történet, az alakok, a személyek száma sem lehet sok, lelkivilágunk sem lehet bonyolult, összetett. Reflexiói mindig a szívből közvetlenül áradnak ugyan elő, de minden melegség és érzelmes közvetlenség mellett is költészete lényegében csak ténymegállapító, konstatáló líra. Logique de coeur — a Pascal szavai szerint és értelmében. Egyet állapít meg ez a költészet. Azt, hogy a megdalolt cselekedet vagy személy harmonikus, szép, boldog, mert van benne engedelmesség és szeretet. Vagy azt, hogy boldogtalan, mert Istennek nem engedelmeskedett s a szívben nem volt szeretet. Csak ritkán, legemlékezetesebben és legmegrázóbban a *Dal a kis Demeter Rózsiról*²⁸ című költeményben kerül költőnk lelke s költészetének egyszerűen tagadni vagy igenelni tudó reflexiója kétség, dilemma elé. De e kevés számú esetben is a kétség és habozás villanásszerűen eltűnik, mert a költő legott keresi és meg is találja a menedéket az istenhitben és bizalomban.

Szakasztott ilyen egyszerű a Szabolcska emberi pályája, tapasztalati jelleme, magánélete is. Hova Isten rendelte s minek szolgálatára elszólította, ott szolgált híven, igazán, hittel és apostoli hűséggel. Okosdokással, töprengő fejtöréssel sorsát, feladatát nehezebbé nem tette. Ha rajta kívül levő ok, az Isten akarata, változtatott helyzetén, s új feladat elé állította: tudomásul vette, alkalmazkodott hozzá. De mindig hittel és bizalommal Isten iránt, szeretettel és odaadással az emberek iránt. Hosszan, nagyon és mélyen szerette Piroskát. Teljes tudatához, intelligibilis karakteréhez, mely csupa eszményekből állt, és emberi tudatához, ifjúi életfolytatásához, amely függött fiziológiai és élettani állapotától, egyaránt az illet, egyként az volt az isteni parancs is és emberi rendeltetés is, hogy szeresse Piroskát nagyon, egészen a megrendülésig és megrendültségig. Aztán a megrendülés és megrendültség színteréről búsan búcsuzik, elvonul. De mert Isten rendelése és a természetnek is az a rendje, hogy feledjünk s hogy a férfi legyen feleséges tisztes családapá, Isten törvénye értelmében s korának, férfiúi adottságának hatása alatt — szintén bonyolult okoskodás nélkül — feltalálta magát s új parókiájával megelégedetten jegyet váltott Erzsikével.

A Piroska-szerelem a felserdült ifjúember szívében kezdődött és lobogott éveken át. Abban az időben virágzott ki teljes pompájában

²⁸ Első címe: *Homília*. L. Erdélyi Prot. Lap, 1897. 22. sz.

és egész szenvedélyességében, amikor még a szerelmes előtt nincsenek „tekintetek“, csak a kedvesnek szempárja fénylik. Minél egyvonalubb, minél ideálisabb a szerelmes ifjú tudatvilága és jelleme, annál fellelősebb, annál kevésbé számít az élet a maga pszichofizikai avagy biológiai feltételezettségében. De annál nagyobb és megrendítőbb, öngyilkossággá is elfajulható válság áll elő, ha ez az ifjú szerelem csalódik. Az első szerelemben való csalódás keserve nemcsak életsor-sokat, életpályákat formál át, vet más vágányra, hanem sok esetben megsemmisíti magát az életet is. Az öngyilkosságnak legalább a gondolata, amint láttuk, Szabolcska lelkében is felmerült, de maga a válság, a lélek megrendülése a Debrecenből eltávozás árán szerencsésen megoldódott és elsimult. A döntés után egyideig még az ifjonti felindulás, bánat és elkeseredés tombol Szabolcskában. Azt sem tudja, mit tegyen. Felednie kellene, de nem tud. Bánata dalra készíti, de bánatát mutatni is resteli. Bármily szépek is a Piroska-szerelem dalai, de maga a szerelem kikoszorázásba, kudarcha fulladt. Milyen arcot mutasson: bánatost-e, őszintén és valóságnak megfelelően, hogy sajnálják? Közömböset-e, hogy cinikusnak mondják s kételkedjenek szeretetének őszinteségében és tisztaságában? Dacosat-e, hogy mint duzzogó, durcás gyermeket kinevessék? Csak azért is vidámat, könnyen feledőt és könnyen vigasztalót-e, mint valami világfi, ki érzelmeit, mint ruháit, oly könnyen cseréli — változtatja? Próbálta mindeniket, a lehetetlent is, míg kiszabadította magát e lehetetlen helyzetből. Ekkor a felhevült töprengéseket gyorsan felváltotta a józan megfontolás. Az ifjú ráébredt harminc éves férfi voltára és számba vetette az élet és a megélhető lehetőségeit, feladatait és elutasíthatatlanul jelentkező parancsát. A Piroska-szerelem indítékai között még sok az ifjú fellengés és a gáláns elem. Mostantól kezdve érvényesül a realitás és az élet prózája.

Azoknak volt igazuk, akik okos és szükséges lépésnek tekintették eljegyzését Erzsikével, s nem a debrecenieknek, akik csak a szerelmes ifjú költőt látva maguk előtt, csodálkoztak a dolgok gyors fordulásán, a hirtelen eljegyzésen. Szabolcska eddigi tudatában, teljes emberi és szűkebb tapasztalati jellemében egyaránt alig volt szerepe az életnek, a Brandenstein terminológiája szerint: a testnek. A lelki megrázkód-tatás és zökkenő után azonban az élet erős irányító hatalomként követeli a maga Istentől adott természetes jogát. És Szabolcska akarati világa alaptermészetének megfelelően tudomásul veszi, alkalmazkodik hozzá s a szerint él mint ember, s alkot mint költő.

XVI.

A Piroska-szerelemben mélyen megrendült, hajótörött költő a Senki sziget partján, a felfalusi parókián mintegy magához tért s új életviszonyainak hatása alatt egészen belemelegedett abba a szerelembe, amely eddig alig volt több ismeretségnél. Erzsike, Szabolcska e második, reális és utóbb nagy intenzitásúvá vált, gyors eljegyzéssé erősödött, majd házasságig érlelődött szerelmének tárgya a biharmegyei,

tehát a tiszántúli egyházkerülethez tartozó monostorpályi református pap leánya, s így tágabb értelemben szintén debreceninek, a debreceni társaság és társadalom tagjának tekinthető. Ismerte Szabolcskának, az atyja házában is megfordult legátusnak, sok sikerben gazdag s még több sikert ígérő diák- és költői pályáját. Ismerte a lapokból, a Debrecenből kapott hírekből, testvére, Kun Béla, akkor debreceni diák, ma debreceni egyetemi tanár elbeszéléséből. S mivel maga is be-bejárt az egyházkerület központjába, személyesen tapasztaltakból tudta a Piroska-szerelmet is. Nem kell nagy adag romantika ahhoz, hogy egy fiatal lány érdeklődjék egy olyan érdekes és országszerte emlegetett ifjú költő iránt, kit maga is ismer személyesen s ki az ő fiútestvérével, a korkülönbség mellett is, barátságot tart fenn. Így — debreceni lévén — ő is bizonyosan a Szabolcska dolgai között érthetatlenséget látók és találók közé tartozott. Csodálkozott, bár persze magában örvendett, azon is, hogy Szabolcska érdeklődést mutatott iránta, sőt már is udvarol neki, noha tegnap még Piroska volt az egyetlen, a feledhetetlen örök szerelem. S mikor a költő már nem is csak szerelmes szavakat és verseket írt hozzá, de egyenesen szerelmet vallott, csodálkozását, meglepetését kételkedését a költő érzelmeinek őszinteségében és komolyságában nyíltan és határozottan meg is mondotta magának Szabolcskának. Szabolcska tetszett neki. Hogyne tetszett volna? Helyzetében bármelyik lány, ő is, szerencsésnek érzi magát, férjhez is menne utána, hogy egy egész életen át boldogítsa viszontboldogságért. De mindez oly hirtelen és meglepetésszerűleg jön. Szeretheti-e őt Szabolcska? Vagy csak, mitől a női szív ösztönösen fél és vonakodik, mutatja nem őszinteségből, hanem a világnak? Helyesen tapogatózó megérzéssel és ugyancsak helyes meggondolással több ízben komolyan vallomásra fogta az őt egyre gyorsabb ütemben ostromló költőt. Mit felelt, mit felelhetett Szabolcska Erzsikének e meg-megújuló jogos kérdésére és minden kétségére? Azt, amit szíve diktált, őszintén:

*Tekinteted ne vedd le rólam,
Ne vond el tőlem a kezed,
Ne hidd te, hogy mást mondanék én,
Mint amit érzek.*

*Ha szerelemről szóltam addig,
Míg nem találkoztam veled:
Az is neked szól, — dalaimban
Téged szerettelek.*

*Kerestelek elálmodozva,
De nem találtalak sehol.
Csak néha emlékeztetett rád
Egy arc, vagy egy mosoly.*

*S ez arc előtt, és e mosolyra,
Ha földobogott a szívem ;
És én szerelemről beszéltem :
Nem értett senki sem !*

*De neked meg kell értened,
Oh nem is érthetett, tudom már ...
Ha örök árvaságra nem szánt
Az Isten engemet !*

(Vallomás ; megjelent 1897. szept. 4.)

Őszintén elismeri, hogy már „dobogott“ az ő szíve, szerette Piroskát. De amily egyszerű és finom művészettel méltányolja a jogos kérdést és utal mult szerelmére, époly gyöngéden és bájosan udvarolja körül Erzsikét, mostan való érzéseinek tárgyát, mikor azt mondja: mint te olyan lányról ábrándoztam mindig, érzéseim, dalaím téged kerestek, téged kutattak csalfa lányszemekben; szívem mélyén a te képed élt akkor is. Most itt vagy előttem, te vagy az igazi, az egyetlen, kit kerestem s most te vonakodnál és kételkednél ? (Válasz.)

A felelet csupa költészet, csupa művészet, de egyben — hisz Szabolcska írta és adta — őszinte és reálsan igaz. Reálsan igaz, mert Pizsike testi szépségénél, szép lelkületénél fogva, szóval minden okoskodás és elgondolás szerint méltó és érdemes lány arra, hogy bárki is mint egyetlenhez, mint Istentől ajándékuul neki szánt ideálhoz közeledjék. Szabolcska mindenesetre őszintén így tett, ilyen érzésekkel vette körül. És amikor azt bizonygatja finom művészettel, hogy eddig is, Piroskában is voltakép őt, Erzsikét, szerette és kereste, még ebben a fellegős és konvenciósan gáláns fogásban is ott van az emberi őszinteség teljes mértékben. Száz és ezer férfi mond és mondottilyent valamely új szerelem kezdetén. És egyetlenegy sem hazudik, sőt a teljes igazságot mondja, hacsak nem nemtelen. Jellemző a Szabolcska őszinteségére és tiszta erkölcsi felfogására vall az is, hogy a komoly kérdésre adott komoly felelet egyikében sem a szerelem szenvedélyes tüzére hivatkozik, hanem az isteni elrendelésre és a kettejük józan eszére. (Most is megismernél-e még ?)

Száz szónak is egy a vége: Szabolcska, a révpártra jutott hajótörött, 1892. szeptemberében életét, jövőjét, egész személyiségét, — hogy e ponton találó szakkifejezést használjak —, egyszerű mozdulattal átkapcsolta. Átkapcsolta földrajzilag Debrecentől Erdélyhez, át a szerelemben Piroskától — Erzsikéhez. Átkapcsolta józanul, őszintén, isteni rendelés szerint is, tehát fennkölt erkölcsi érzéseinek teljes tisztaságában, eszményi világának csökkenése és csökkentése nélkül, sőt annak továbbfejlődéseképen. És átkapcsolta a természet törvényének és parancsának értelmében és hatása alatt, de költészetének, alkotó művészi kedvének és erejének ernyedése, kiszáradása nélkül, sőt annak további friss virágzására, szépen és dúsan termő éltető nedvül.

XVII.

Kétségtelen, hogy a Felfaluba került új papnak első nagy lelki élménye és elfoglaltsága az Erzsike-szerelem lett és volt. Úrrá lett felette s mintegy másfél éven át fogva tartotta lelkét. Erzsike ugyanis, mivel a költő feleletei megnyugtatták, aggodalmait, kétségeit eloszlatták, s még inkább, mivel bízott magában és Szabolcskában is, hogy egymást boldogítani tudják, mert szándékuk komoly, tiszta és egészségesen nemes, kész volt sorsát Szabolcskáéval holtomiglan-holtomiglan összekapcsolni. Igent mondott. Eljegyesedtek.

Az Erzsike-szerelem megkülönböztethető állomásai, egyelőre inkább csak feltételes megállóhelyei e szerelemnek; páros séták és futó széptevések Debrecenben (*Együtt, Félek a nyártól*), mint kezdet és kiindulás. Aztán a hevesebb és gyakori ostromra a már említett kérdések és kétségek Erzsike részéről. (*Válasz, Vallomás*). Majd a kapott feleletre, a további kitartó és személyét már dalba is tevő komoly érzelmekre a reménynyújtás és biztatás szóban és levélben (*Messziről*). Erre a költő látogatása Erzsikééknél (*Dal egy erdőről*); Erzsike igen válasza és e válaszra a szerelem újjongása (*Szerelem*) és az eljegyzés 1892. okt. 24-én (*Kézfogó előtt*). Sebtiben keletkezett és sebesen, úgyszólván pár hét alatt, mátkasággá gyorsult a viszonyuk. Ekkor az ütem meglassodik, mert a kézfogó után csak nyolc hónap múlva, 1893. május 24-én, tartották meg az esküvőt Monostorpályiban, a szülői háznál.²⁹ Erzsike, mint Szabolcskáné tiszteletes asszony urával beköltözik a felfalusi papi lakásba. Úgy ígérkezett, úgy érezték ők maguk, az új házastársak s úgy vélekedtek a barátok és ismerősök is, hogy csak ásó-kapa fogja őket elválasztani. (*Költészet, Szép voltál te, A mi fánk, Isten él, Völgyben*). A vég azonban — ismét gyors ütembe fordulva át — másként ütött ki. Az Erzsike-szerelem, amily sebtében támadt, époly gyorsan, kurta újabb nyolc hónap után véget ért. Nem ásó-kapa, hanem az egyházi házassági törvényszék választotta el őket 1894. április 2-án.³⁰ (*Sok nagy búval, Önismeret, Megcsendül még, Megemlegetsz, Válás után, Édes anyád*).

Mi idézhette elé a válságot? A költő maga is szól erről az *Ébredés, Önismeret, Válás után, Édes anyád* c. költeményeiben. Megcsalt a szí-

²⁹ Szász Gerő áldotta meg ifjú költőtársa és barátja házasságát.

³⁰ Az erdélyi református egyházkerület házassági főtörvényszéke e napon hagyta jóvá és mondta ki végérvényesen a házasság felbontását. Mivel első fokon, az egyházmegyénél, már azelőtt jóval le kellett tárgyalni a válópert, hogy jóváhagyásra a felsőbb fórumhoz fel lehessen terjeszteni, a válópör megindítása s így a házastársak tényleges különköltözése 1894. elején, tehát az esküvő után nyolc hónappal már megtörtént. Ez adatok a válóper adatai között levő hiteles házassági anyakönyvi kivonatból (a görgényi ref. egyházmegye levéltára, Szászrégen) és az erdélyi ref. egyházkerület házassági főtörvényszékének jegyzőkönyvéből (egyházkerületi levéltár, Kolozsvár) valók. Érdekes, hogy a válást kimondó egyházkerületi főtörvényszéki ülés jegyzője szintén Szász Gerő.

vem dobogása, de én másnak gondoltalak — állapítja meg híven a valósághoz, de csak költői általánosságban az *Ébredés* c. költemény. Emlékeznünk kell azonban arra, hogy Szabolcskának ez a költeménye már 1891. vége felé megjelent. Így bár eszmeileg ráillik az Erzsike-szerелеmre is, ez a költemény tényleg a Piroska-szerелеm terméke. De mert a *Költemények* c. kötetből kinagyta, másfelől véglegesen mellőzhetőnek nem tekintette, belekerült az Erzsike-szerелеmbe, ennek mintegy epilogusa gyanánt. A költő mindkettőjük ártatlanságát hangoztatja („nem hibás egyikőnk sem“). A *Válás* utánban hasonló értelemben elmélkedik:

*Az én bolond öszinteségem,
Az volt mindennek oka.
Ha nem mondom meg, hogy szeretlek,
Te nem tudod tán meg soha.
Epedtem volna távol érted,
S te csak sejtettél volna valamit.
S dalaimmal töltöttem volna meg
Az imakönyved lapjait!*

— — — — —
*Oh minek is kértem meg a kezéd,
S te minek jöttél, angyalom!?*

Konkrétebben s valószerűbben tér rá válásuk okára az *Édes anyád* c. versben. Hogy mennyi és miféle nyers valóság rejlik e költemény sorai mögött, az minket nem érdekel.³¹ Nekünk elég tudni a pusztát: jóhiszeműleg s nem esztelenül léptek házasságra, de ez talán mindkettőjük s talán mások hibájából is nem hozta meg a remélt boldogságot, és így símán és gyorsan felbomlott, közös megegyezés szerint válással végződött. Szabolcskát e házasságig jutott szerelmében való csalódása is újra és mélyen megrendítette. Összeomlott boldogsága roncsain és romjain elmélkedve, a bolygó zsidó és végzete jelenik meg előtte. Költeményt ír róla, igazán önmagáról, melyben többek között ezt kérdi:

Világ végétől világ végéig, mi kerget?
Hogy nem találsz csak egy testvéri keblet?
Egy csillagot a millió közül,
Vezérszövétnekül?

Mért fonnyad el, ha hozzáérsz, a rózsá?
Kigyó mért sziszeg rád alóla?
Dalt sírsz felé s a viszhang hallgatag,
Vagy épen rád kacag...

³¹ L. az itt mondottakkal kapcsolatban *Költészet* c. versének két utolsó sorát is.

*Csakugyan átok üldöz téged — átok!
Hordasz szívedben egy kihalt világot,
Más csillagokkal egy letűnt eget,
„Lejárt“ eszményeket.*

(Bolygó zsidó.)

Ez a hang és hangulat többször is megcsendül. Valahol, valaki — mondja ugyanily című költeményében — megátkozta boldogságomat, hogy soha föl ne leljem. Sőt ha már elértem vágyó gondolatban, akkor essem tőle a legtávolabbra.

XVIII.

Ami az Erzsike-szerellemmel egy időben és párhuzamosan keletkezett, de nem közvetlenül róla szóló felfalusi költeményeket illeti, ezeknek száma csekély. Ilyenek: *Havasok alján, Szerelem nyelve, Üzenet, A mi fáink, l'ölgyben, Télben, Téli erdő stb.* Ezek közül csak egyetlen egy, a *Havasok alján* c. a tisztán felfalusi, tehát erdélyi vers. A többi mind kapcsolatos az Erzsike-szerellemmel is. Ez természetes. A vidékkel megelégedve és megnyugodva csak úgy távolról foglalkozott. Mint mostani és későbbi életének színhelyét és keretét csak l'art pour l'art szemmel szemlélte. Ellenben az Erzsike-szerelem urrá lett rajta, s mint úr, anynyira betöltötte, hogy az őt környező világ is csak Erzsikével kapcsolatban és nem önálló egységben jelenik meg.

A *Havasok alján* c. verse a közvetlen környezet, Felfalu és vidéke szemléletéből fakadt ugyan, de a költő összefogó és tömörítő művészetével az egész Erdély hű képévé sűrűsödik. Erdély természeti világának két főtulajdonságát, szépségét s reménységét, az alföldi magyar tüstént fölismeri. Amazt a síkföldi ember csodálatával dicséri, szépségét pedig ugyancsak az aranykalászt lengető alföld lakójának meglepetésével sőt megdöbbenésével veszi észre:

*Gyönyörű vidék ez, szeretem.
Havasok pompáznak odafenn;
Majd a nyáron (aki megéri)
Milyen jó lesz oda-felnézni!*

*Végig hegyoldal csupa fa,
Vadrózsa erdő nyílt alatta.
Lent is, a szem akárhova száll,
Egyebet nem látni virágnál.*

*Pompa fény madárdal mindenütt,
Soha ennyi szépet egy helyütt.
...Csak azon töröm itt a fejemet:
Miből sütik itt a kenyeret?*

Az Erzsike-szerelem szülte költemények száma a most említettekkel együtt mintegy harmincöt-negyven. Ennyit tesz ki a Felfaluban, Erdélyben töltött első másfél esztendő, körülbelül ennyi ideig tartott az Erzsike-szerelem is) költői termése. Különböznek-e e költemények a megelőző Szabolcska versektől? Okozott-e valami változást Erdély a Szabolcska szerelmi költészetében s ha igen, miben áll az a változás? A felelet egészben véve csak tagadó lehet. A változást, ismét csak azzal a kifejezéssel jellemezhetem: Szabolcska átkapcsolt. Átkapcsolta élet-pályáját Debrecenből Felfaluhoz, szerelmét Piroskától Erzsikéhez és költészetét is a Tiszától a kövecses Marosvölgyhöz. Az átkapcsolás, bár önmagában szívós lelki erőt kívánt, akarati világának egyszerű mechanizmusában sem különösebb eltolódást, sem az alkotás mennyiségében vagy minőségében feltűnőbb elváltozást nem okozott. Máskor is körülbelül ennyit tesz ki a költő egy évi irodalmi termelése. Hosszabb lélekzetű, nagyobb kompozíciójú alkotás ezek között sincs, de ilyent a Szabolcska egész költészetében is hasztalan keresünk. Lírai dalokat ír most is, többnyire szerelmi tárgyuakat s mellettük néhány vallásos költeményt. De írja ez apró lírai dalokat ugyanazzal a művészettel, mint eddig. Nyelve, rimelése most is egyszerű, sőt sokszor prózai, de költeményeinek van benső egysége, benső igazsága és pompásan csattanó befejezése, azaz tartalmi és formai kerek szerkezete. Oszintesége, természetes közvetlensége, bájos naivsága most is megkap s nem lankadó üdeséggel hat. Érzelmi világa, gondolatköre e másfél év alatt még nem gazdagodik. Vallásos kedélye és szerelme pedig sem termékenységben, sem színre nem módosult: tiszta, bensőséges, de emelkedett eszményvilágról tesz tanuságot most is. Az Erzsike-szerelem dalai lényegszerint semmiben sem különböznek a Piroska-szerelemtől. Nemcsak mi látjuk így, maga a költő is így érezte, aminek bizonyága, hogy a Piroska szerelemből fakadt *Ébredést* évek multán elővette s minden különösebb „szerkesztői” aggodalom nélkül az Erzsike dalok közé illesztette oly költemények szomszédságába, amelyeknek tárgya csakugyan az Erzsike-szerelem megszakadása. Csak a nevek és a költői alakításhoz szükséges kellékek cserélődnek fel, úgyhogy bátran és tényleg is felcserélhetők: Piroska kökény, bogár szeme helyett most az Erzsike kék tekintete előtt állunk; a Piroska városából, Debrecenből kimegyünk az Erzsike falujába; a vadvirágok most nem a Hortobágy síkságán, meg a Tiszapartján köszöntik a költőt, hanem a Marosvölgyében és Erdély dombjairól; az akácfák mellett feltűnnek a fenyők, a debreceni Nagyerdő lombos fái helyett a görgényi hegyek és havasok csipkézik látóhatárunk peremét.

Gazdagodásnak, elmélyülésnek, új színnek, lényeges változásnak a Szabolcska első erdélyi verseiben nyoma sincs. Ez kétségtelenül negatívum, aminek nem szokás örvendezni. De pozitívum az, hogy a pályatörés, az irányváltozás, az átkapcsolódás után Szabolcska költői ere nem apadó lüktetéssel és tartalommal tovább vert. Ez időben, 1894-ben, épen az Erzsikétől válás idején gyűjti egybe s adja ki a *Hangulatok* c. második verskötetét. Maga e kiadás is igazolja, hogy az írói kedve nem lankadt. Olyan versek pedig, mint e kötetben a *Messziről* és

a *Szerelem* címűek, lírai költészetünknek mindenkori, maradandó értékű termékei. (Az utóbbi, melynek kezdő sorai: Gyönyörű szép tündérország, szerelem stb. megzenésítve, mint valóságos dal ismeretes az egész magyarság ajakán.)

XIX.

Hogy valamennyire is gazdagodjék Szabolcska költészete, s benne új szín s új hang is megjelenjék, ahhoz szükséges volt, hogy Szabolcska teljesen elszakadjon a multtól, Debrecentől, az Alföldtől, s ne a távoli messzeségbe nézve, hanem a kínáló közelben keresse és találja meg emberi és férfiúi életének igaz tartalmát, állandó célját, költészetének új forrását, színét és hangját, gazdagodását. E teljes szakítás az Erzsike-szerelem elpendülése után állott be. Mint a bibliai gazdag ifjúnak, hogy üdvözljön, neki is el kellett hagynia a multból mindent, hogy megnyerhesse a jelent, a jövődöt, teljes emberi boldogságát, költészetének is tovább fejlesztő kovászát. Az 1894. év első fele még a válóperrrel, az Erzsike-szerelem temetésével telt el. Májusban az Erdélyi Irodalmi Társaság tagjává választja. Nyár elején meglátogatja szüleit, Ókécskét (*Luxus vonaton, Szülőföldem*). Egyébként egész nyáron újra magányos életet él. A házat újra Eszti néneje vezeti. Maga otthon sokat olvas, az irodalomban inkább csak babrál. Ellenben eljár újra és sokszor, szerte a vidéken barátaihoz és jó embereihez. Megjárja Borszéket (*A borszéki úton*), többször Marosvásárhelyt, de legtöbbször Szász- és a vele egybeépült Magyarrégent. Itt találkozik paptársaival és más barátaival. Legszívesebben most is a dr. Gidófalvy házánál időzik. A Gidófalvy-ház mintegy második otthonává lett. Mindenkor tárt ajtó és szívből jövő vendégszeretet fogadta. Szívesen és sokat időzött, kivált mióta Gidófalvyék Kolozsvárra költöztek át, a két Élтетő — Albert és Károly — családi körében. (Az Élтетő családnak birtoka, gazdasága volt Felfaluban, de Magyarrégben laktak.) Mindhárom család feje az egyházi életben is előjáró, az egész környék társadalmi életében is iránytszó tekintély. A családok asszonyai pedig, a mellett, hogy egyik jobb gazdasszony, anya és feleség, mint a másik, valamennyien művészetet, irodalmat szerető szép lelkek, kiknek számára esemény volt, ha Szabolcska új verset írt és adott ki. Emberi rokonszenvből, irodalomszeretüknél fogva is gyöngéd érdeklődéssel figyelték, megértő tapintattal tárgyalták meg — magával a költővel is — ennek minden eddigi kevés örömét és sok lelki bánatát. Papkollégái közül a már említett Kis Lajoson és Csekme Ferencen kívül Lénárt Józseffel, Tavaszy Józseffel és Jánossy Bélával tartott fenn benső barátságot. E férfiak és családjaik társasága és társadalma, e társaságnak és társadalomnak az érdeklődése és barátsága vette körül magához ölelő figyelemmel az egyedül maradt költőt s igyekeztek lelkének szakadékos nyugtalanságát válságában vigasztalni.

Ez a megértő és nemes gondolkozású felsőmarosmenti művelt magyar társadalom a maga lelki finomságával a Szabolcska életfolytatására jótékonyan közrehatott. Kétszer, 1892. őszén és most 1894-ben e

környezetnek sokat köszönhetett Szabolcska és ezért sokat köszön költészetünk, a magyar irodalom. Ez intelligens magyar társadalomnak érdeméül és szellemi színvonalának dicséretéül köteles az irodalomtörténet megállapítani azt, hogy az idegenből odaszakadt Szabolcskát, Debrecen dédelgetett fiát, az országszerte népszerű új költőt Debrecen, Genf és Páris után is úgy fogadta, oly figyelemben és tiszteletben részesítette, hogy Szabolcska kedélye és költészete soha kedvetlenné és szárazzá nem vált. Ellenkezőleg a válságokon és szakadékokon is keresztül törtéfurta magát a nélkül, hogy a mélyen érző, de különben akaratilag egyszerű ember és egyvonalu költő — pedig ilyeneknél történik meg a legkönnyebben — lelki egyensúlya veszélyben forgott volna. Érdeme és dicsérete ez úri magyar társadalomnak, hogy Szabolcska per varios casus et tot discrimina rerum is megőrizte kedélyének épségét, eszményi elfogásának hitét és tisztaságát. Erdélyben végre is megtalálta kívánt boldogságát s Erdélynek szerető hű fiává léve, költői pályája sem akadt meg, hanem haladt tovább és fejlődött előbbre. Érezte ezt Szabolcska, és többször kifejezést is adott érzésének, mondhatjuk, hálájának. Ép ez időtájt, az Erzsike-szerelem szomorú, kelletlen utójátéka idején szépen viszonzotta Szabolcska e társadalomnak iránta tanúsított ragaszkodását, szeretetét és figyelmét.

Mint népszerű, egyre tekintélyesebb költőt, hivatották más vidékre, jobb eklézsiába papnak. Kivált a Debrecenhez tartozó nagyobb eklézsiák érdeklődtek ez irányban azzal a biztosnak vélt számítással, hogy könnyű lesz nekik Szabolcskát az *idegenből* haza, valamelyik ismert nagy papságba visszavinni. Könnyű már csak azért, mert éppen most nagy bánatával vigasztalanul sínlík és epekedik, — ismerősök nélkül, senkitől meg nem értve. Szabolcska azonban a hívó szavak elől kitért. Most is lelki válságban élt ugyan, mint nemrégiben Debrecenben. Akkor tényleg menekült egy neki elviselhetetlennek tetsző, bár ismerős körből és világból. Most azonban helyt maradt az őt megértő társadalom körében, mert egynek érezte magát azzal. Erre vonatkozik *Válaszul egy elhívó levélre* c. szép költeménye. Szabolcska ezért a kedvességért a barátságot legtöbbszörrel, még Erdélyből távozása után is, holtig fentartotta. Még irodalmilag is — egy-egy szép jellemző költeményt írva hozzájuk vagy ajánlva nekik (*Nagyváros zajában* — Gidófalvy Istvánnak; *Szimfónia* — Éltető Albertnének; *Búsul a lengyel* — Éltető Józsefnek stb.) Gidófalvynénak, aki szívügyekben valósággal mentora és válságos percekben jótékony nemtője volt, éppen egy egész gyűjteményt, *Újabb versek* c. 1898-ban megjelent harmadik verskötetét ajánlotta. Ennek első darabja (*Könyvemmel* — dr. G. I.-né úrnőnek) egy személynek címezve, de tulajdonképen az egész imént jellemzett felsőmarosmenti társadalomnak szólóan tesz halás vallomást arról, hogy mit jelentett a költőnek, az ő magánosságába elszakadt, sebzett szívének e társaság megértő, gyöngéd figyelme.

...*Hogy ez a szív, — csodaképpen, —
Ma is úgy van tisztán, épen ;
Hogy átszállt az örvényeken :
Isten után
Neked, — nektek köszönhetem.*

Úgy van, Isten után neki, nékik köszönheti. És még valakinek, kinek a nevét eddig nem említettük, kit maga Szabolcska is csak 1894. nyarán látott meg és fedezett föl. Egy most kifeslő fehér rózsabimbónak, az alighogy felserdült Korondi Etelkának, a költő harmadik és utolsó, egész életére boldog és boldogító, sírjánál is tovább tartó nagy szerelme tárgyának és hősenek.

Felfalusi birtokos nemes család sarja volt Korondi Etelka, a Szabolcska özönvíztől elsodort lelki boldogságát visszahozó fehér galamb és az azt mindvégig hűséggel, teljes önfeláldozással, gyöngéden, a férjbe felolvadó hitves és a többszörös, három gyermek (két fiú és egy leány) anyai méltóságával örző és megőrző fehér angyal. Kezdetben Szabolcska e galambot, bár körülötte és mellette volt, észre sem vette, meg sem is látta. Hisz nem mint szeretnivaló lány, mint nő, hanem mint iskolás gyermek került volt szeme elé, kit a tiszteletes úr a konfirmációra készít elé és a kátéra tanít szigorú tekintélyt tartva, ahogy kell és illik is. Azóta és most azonban a tiszteletes úr egyedüliségbe keveredvén, bár sokat eljár Régenbe és a vidékre, de gyakran és húzamosabban látható otthon a faluban is amint jár-ke, sétál erdön-mezőn. Be-bejár, mi addig ritkán történt meg, a parókiától nem messze levő Korondi udvarházba is. Addig-addig jár oda, míg egyszercsak felfedezi, hogy Etelka, a tegnapi gyermek, kit konfirmált, bajos, eladósorba felserdült szemrevaló nagy leány. Tágra nyílt szemmel csodálkozik meglepő felfedezésén s elmereng, elgondolkozik rajta: Hátha mégis úgy lehetne. Nyár van, virághullató nyár. Ne búsuljon senki. szebb virág terem a jövő tavaszra !

*Piros virág, nyíló szerelmem,
Virulj ki, virulj a szívemben.
Takard el a régi hullását,
Hozd vissza a dalom szólását !*

A megvillant gondolat, az ébredező érzés nem illan el, ott érlelődik lelkében heteken-hónapokon át. Magános sétatái alatt immár igent mond rá az ősz, sőt maga a sír is az új élet bizonyosságára biztatja. (*Őszi dal, Novemberben, Túl a síron*). Közölte felfedezését s kitárta gondolattá érlelt érzeményét, ha ugyan nem vette volna észre, Gidófalvynénak, szívügyei nagymívelésű mentorának. Ő is igent bólintott rá. Így lett a tegnapi kislányból menyasszony, Korondi Etelkából Szabolcska Mihályné 1895. február 12-én.³²

³² Az eskető lelkész ezúttal a férj egy másik jó barátja, Tavasz József, magyarpéterlaki pap és esperes volt. A felfalusi ref. egyház anyakönyvi adata. Toró Gyula lelkész úr szíves közlése.

Az Etelka-szerelem ezzel nyugvópontra ért. A költő szerelmének újabb állomásai nincsenek, mert az újabb állomások már nem a szerelmi szenvedély állomásai, hanem a szeretet és családi boldogság kiteljesedésének újabb és újabb áldásai. Még az év karácsonya tájt megszületik az első fiúgyermek, aztán meg a második is, fiú az is; s harmadiknak és utolsónak egy leánygyermek. A szerelmes férj és szerelmes feleség mint egy test és egy lélek szerető szülőkké válva kölcsönös önfeláldozással s egymásra aggodalmasan gondot viselve járják tovább az emberélet útját.

Még három, összesen négy évig él Szabolcskáné tiszteletes asszony otthon, szülőfalujában, szülői körében is. Aztán megy szótalán boldogsággal ura után Temesvárra. Sohase volt más vágya, mint az, hogy ura oldalán és gyermekeibe felolvadva boldogságot áradóztasson szeretteire. Ott is égett el a családban, szerettei körében, mint gyertya az oltáron. A férj hamarabb költözött el az élők sorából, de a fehér asszony, inkább fehér angyal, most is híven és csakhamar követte őt. Együtt pihennek mindketten, nem a Tisza vagy a Maros part fűzéseinek árnyékában, ahogy a költői igazságszolgáltatás kívánná, hanem a hömpölygő Duna hullámainak szomszédságában, a budapesti Kerepesi-úti temetőben. Ahogy az élet kimérte, Isten elrendelte.

Ezért nincs további története Korondi Etelkának, a Szabolcska harmadik és utolsó nagy szerelmének. Felolvadt férjébe, gyermekeibe.

XX.

Csakugyan eseménytelen és így emléktelen volna az Etelka-szerelem? Való, hogy míg e szerelem szenvedély volt, kevés költemény szól róla. Az esküvő előttről egyetlen egy van, amelyik kifejezetten Etelkára vonatkozik (*Drága kincse vagy te*). A többiben Etelka még csak sejtetem. De elvégre ezek is az Etelka-szerelem hajtásai. S még így is az időrendben hetedik költeményben³³ Etelka már feleség, a tizennegyedikben már anya, ki kicsi ruhát varrogat most még szíve alatt hordozott gyermekének. Az Etelka-szerelemhez tartozó következő tizenkettedik költemény pedig már ezt a címet viseli: *Fiam születésekor*. Sajátos, hogy az Etelka-szerelem eseménytelensége és emléktelen volta szemben a költő másik két nagy szerelmének eseményeivel és emlékeivel később feltűnt még magának Etelkának is. Etelka több dalt kíváncsi észrevételezésére felelt a szelid szeretet bölcs humorával a költői lélektan általánosnak mondható ama törvényét, hogy a szerelmes vers: mesterség az nálunk. A komoly érzés azután jön s ez nem fecseg már, csak szeret.

³³ Szabolcska költeményeinek összeállításakor csak nagyjában tartotta meg az időrendet. Itt és ezen a ponton azonban a sorrend követi a valóságot.

...Sohse kívánj hát dalt magadra,
 Én édes angyalom;
 A boldogságnak nincsen hangja,
 Én édes angyalom.
 A legszebb költemény az élet,
 Ahogy azt átélem véled...
 — Egész szívemmel, mélyen, igazán,
 Én csak téged szerettelek.

(Versek ellen.)

Önmagára nézve igazat s őszintén szólott a költő most is.

Ettől kezdve megnyílt a Szabolcska költészetének egyik gazdag új forrása: a gyermek és az édesanya néha párhuzamos, legtöbbször egybefolyó kultusza. Egyik sem ismeretlen líránk történetében. Mégis mindkettőnek a kultusza jelent valami újszerűt a Szabolcska költői pályájában is és általában líránk fejlődésében is. A nyomok — a nélkül, hogy részletezni és kimeríteni akarnók irodalomtörténetírásunknak e még dolgozatlan kérdését — itt is, ott is Petőfiig, Szabolcskára is egyik legtöbb hatást gyakorló mintaképig, — vezetnek vissza. Költőink, mint tartja a szokásmondás, Petőfi hatása alatt fedezték fel, hogy nekik is van anyjuk. S talán abban is első Petőfi költőink között, hogy verset írt újdonszülött gyermekéről (*Fiam születésére*). Ami még az apa számára hátra volt e földi életből, nagyon is rövid s nagyon is izgalmas volt ahhoz, hogy a költő még többet is dalolhasson gyermekéről. De a szülők kultusza a harc izgalmas napjaiban is tovább folyik (*Szüleim halálára*). A gyermek-kultusz nem fejlődhetett tovább a Petőfi lantján. Annál bámulatossabb, hogy a világirodalom egyik legnagyobb művészi lángelméjének a szülői s kivált édesanyja már kezdettől, régóta drága jó édesanya, a *legjobb anya*, úgyhogy az iránta való tisztelet kifejezésére ez a lángész nem talál eléggé kifejező, hű szót. Pedig ez az édesanya a vérségben átadott tulajdonságokon kívül vajmi kevéssel tudott hozzájárulni a lángész kifejlődéséhez. Petőfi azonban abszolút erkölcsi érzésével szülőinek s kivált anyjának tulajdonságait nem konkrét tartalma és megnyilatkozása szerint ítélte meg, hanem szándék szerint, a kategorikus imperativus mértéke alatt és fogalmi teljességében. A Petőfi anyaköltészete teljesen ideális; reális tartalma alig van.³⁴ Valahogy ilyen volt a Szabolcska anyja is és ilyenek voltak az ő versei is édesanyjáról. Édesanyjától a vérségi örökségen, a fogalomszerű szereteten és a jószándék emlékein kívül ő sem sokat kapott az életre útravalónak avagy emlékül. Szemére is hányta s nem minden alap nélkül több kritikusa, hogy édesanyjáról írt versei nem mondanak semmi újat s egészben Petőfi utánzatok. Hanem mint apa, ki napról-napra látja maga körül feleségét, gyermeke anyját, megérti az anyai nagy szerelmet. Nincs kétség felőle, hogy a Szabolcska költészetének az édesanyját megéneklő versei valószínűbbek azóta, hogy azoknak hőse Etelka. Az étheri, fogalmi dicsőítés kedves, konkrét tartalmat nyer és ez a konkrét

³⁴ L. bővebben *Petőfi és Madách-tanulmányok* c. kötetem, 18—19. l.

tartalom vezeti a költőt a keresztyén társadalom olyan örökérvényű alapelveinek fölismerésére, mint: Nem féltem én a világot, amíg édes anyát látok. Vagy ennek fordított kifejezése :

*Mikor egy egy romlott,
Semmi embert látok,
Aki magának is,
Másnak is csak átok,
Akinek soh' sincs egy
Tiszta indulatja :
— Sírassátok meg szegényt, mert
Nem volt édesanyja.*

(Édes anyák.)

Az Etelka anyasága tehát tartalmasabbá, mélyebbé tette a Szabolcska költészetében azt az anyakultuszt, amelynek eddig édesanyja volt a jobbra csak fogalmi képviselője. Ez a valószerűbb válás megnyilvánulása sem kicsinylendő nyeresége költészetünknek. Mert Szabolcska mindig újabb, meg újabb dalrafakasztó jelét és csodáját látja meg az ő Etelkája végtelen, soha el nem fáradó anyai szeretetének, anyai önfeláldozásának és méltóságának. De haladást jelentenek az Etelka anyaságáról írott dalok és himnuszok tartalmuknál fogva költészetünk édesanyakultuszának általános eszmei fejlődésében is. Az Etelka anyaságát megéneklő dalok, az a női eszmény, melyet lírai költészetünk fejlődésében az Etelka „szerelem“ idevágó tekintélyesszámú versei képviselnek, körülbelül úgy viszonylanak az eddigi anyakultuszhoz, mint a XIII—XV. sz. bájos, mosolygó, életszerű Madonna-képei, amelyeken mindig ott van a kis Jézus is anyja ölében, vagy anyja körül, viszonylanak az öskeresztyének legtöbbször magánosan álló, sirva aggódó és könyörgő Madonna oransaihoz. S mint a későbbi Madonna-képekben megszoktuk, a kis Jézust is, úgy jelenik meg Szabolcska költészetében is az édesanyjával együtt, annak karján vagy legalább is körülötte, a gyermek, a szent család. E tárgyú költeményeinek a száma tekintélyes, költői formája és költészettörténeti jelentősége nyilvánvaló és tagadhatatlan.³⁵

³⁵ Szabolcska gyermek-költészete a gyermeket éneklő meg. Meg kell különböztetni attól a gyermekköltészettől, amelyiknek a gyermek nem témája és indítéka, hanem olvasó közönsége. A Szabolcska gyermekversek olvasóközönsége elsősorban a felnőttek, épen a szülők, általában az irodalom közönsége. Mint kedves epizódot felemlítem itt, hogy mikor Szabolcska némely „sürgető“ levélre megírta *Az én kis gazdám* c. költeményt, hogy nincs ideje versírássra, afféle haszontalan semíttevésre, mert eladta magát fiának, kis gazdájának

*S vagyok most mindaz a nap alatt :
Kocsis, ló, vagy éppen szekér,
Ahogy a gazdámnak többet ér, —*

a közelből és távoiból e költemény hatása alatt ismerős és ismeretlen névvel és név nélkül garmada számra érkezett postán a gyermekjáték, hogy az apának legyen ideje a vers-írássra. Kedves emléke és bájos bizonyosság ez a Szabolcska gyermekverseinek népszerűsége mellett.

De nem folytatom tovább az Etelka-szerelem eseménytelen-ségének és emléktelenségének tárgyalását. E vázlatos jellemzés kiegészítéséül még csupán egy mozzanatot szabad legyen felemlítenem. És ez az, hogy az Akadémia az Ormódy Amália jutalmat, mely oly könyvalakban vagy folyóiratban megjelent eredeti magyar szépirodalmi műnek, akár egyes költeménynek, akár egész verskötetnek, regénynek, elbeszélésnek vagy színdarabnak adandó ki, amelyiknek általános becsén kívül az a főérdeme, hogy az örök női eszményt a költészet szép eszközeivel kiválóképpen szolgálja, mindjárt az alapítvány megnyíltának első évében (1908) Szabolcskának ítélte oda. A jelentés a Szabolcska női eszményt hirdető költeményeinek rövid jellemzése közben helyesen állapítja meg, hogy e női eszmény közép-pontja az Etelka-szerelem, az a halvány asszony, kinek a költő a divatos árral szemben deres fővel is szerelmet vall.³⁶

Ime, az eseménytelen Etelka-szerelem jelentékeny mozzanat nemcsak a költő pályájában, hanem lírai költészetünk anya- és nőkultuszának továbbfejlődésében is. Emlékezetes voltát hirdeti nemcsak az Akadémia, mely annak idején megjutalmazta, nemcsak az akkori olvasóközönség, mely felkapta és gyönyörködött a hitvest és anyát megénekló dalokban, hanem tudja az irodalomtörténet és élvezi a mai olvasóközönség is.

Ennek a szerelemnek lett a hőse Korondi Etelka, a költő szeme előtt lánnyá felerdült, odaadó hitvessé és anyaságában felolvadó méltóságos magyar nagyasszonnyá kiteljesedett felfalusi fehér rózsa.

XXI.

Mit talált hát Szabolcska Erdélyben, s mit kapott Erdélytől?

Talált és kapott Erdélyben Szabolcska tisztességes parókiát, őt szívesen, barátsággal és megértő megbecsüléssel fogadó intelligens magyar társadalmat. És megkapta végre életének hűséges társát, gyermekeinek édes anyját. Megkapta és megtalálta férfiúi életének célját, tartalmát és boldogságát. Maga ismeri el azt a boldogságot *A mi házunk* c. szép versében:

*A mi házunk a „Senki szigetje“,
Gyönyörűség éldegélni benne :
A világgal keveset törődünk,
Ő se hall tán hírt se mi felőlünk.*

*Mindenünk van, amire csak vágyunk ;
Hisz a miénk, amit csak belátunk :
Erdők, mezők, csillagok pompája,
S a természet szép harmoniája.*

³⁶ Hegedüs István volt a jelentéstevő. Jelentését l. Akadémiai Értesítő, 1908. 339—43. 1.

*Templomba se kell minekünk messze
Járogatnunk Istentiszteletre.
Idehaza imádkozunk szépen,
Egy kis bölcső édes közelében.*

— *En Istenem hallgass meg bennünket ;
Óvd meg a mi tündér-szigetünket.
A hírt nevet és a kincseket meg
Oszd ki mind a többi embereknek !*

E Senki szigetén, a marosfelfalui tündér-országban megtalálta a költő is azt a lelki nyugalmat és természetének mindenképen megfelelő környezetet, amely költészetét épen fenntartotta, táplálta, tovább fejlesztette, gazdagította. Költészetének egy másik új forrását, ugyancsak egész költészetünknek is gazdagodásául szolgáló új indítékát és formáját szintén az erdélyi Senki szigeten alakította ki. Ez: a *Hír a falunkból* gyűjtő cím alá foglalható és e címen ismeretes sajátos Szabolcska-versek csoportja.

Közülök az időrendben elsőt, a *Dal a kis Demeter Rózsikáról* címűt, más vonatkozásban már említettük. Itt még csak annyit jegyzünk meg róla, hogy e méltán nagyhírű költemény tartalma, cselekménye szó szerint megtörtént valóság. E legmélyebbet és legmegrázóbbat követték Felfaluból még a következő hírek: *A levél*. (Özvegy Demeterné Hercegovinából — Levelet kapott a katona fiától — kezdetű), *Székely Anna, Vásárban, Egy szegény árváról, Legyen hű minden lány*. (Mikor Kis-pál Danit katonának vitték — Fehér Zsófi meghal, széltire azt hitték — kezdetű), *Sorozás*. A többi *Hír a falunkból*-t már Temesvárt, a városban írta, de az indíték és tárgy ezekben is hamisítatlanul ugyanaz, falusi (*Dal az almafa virágról, Nagypénteki legenda, A drámai igazság; a Csendes dalok* c. kötetben a Képek csoport tizennyolc darabja, *Dal az odaégett levelekről*, és több más a költő valamennyi kötetében). Műfajilag bajos közös nevezőre hozni őket: egyik inkább ballada a másik románc; van közöttük verses életkép, rajz és genre. Közös tulajdonságuk mégis a rövid, kimért balladás előadás, kerekdeden haladó szerkezet s a rendszerint tanúsággal végződő, de csattanós befejezés, mindenek felett a tartalom igit-vérig népi, falusi jellege. Egyik-másik közülök annyira népszerűvé vált, annyira a közsájon él egész terjedelmében és szó szerint, hogy valósággal a magyarság szálló verseinek (ad analogiám: szállóigék) nevezhetjük. Nemcsak az irodalmi kritika elismerését és a közönség tetszését vívták ki a *Hírek a faluból*, hanem költőinkre is hatottak. Szabolcska e nemű verseivel iskolát teremtett, követőket nevelt. Bizonyos is, hogy ezekben a költeményekben Szabolcska a megelőző románcot és balladát, amely Arany János műveiben érte el a fejlődés csúcspontját s amelyiket a múlt század második felében költőink utánóztak, némileg átalakította. Az ő kezében a ballada, e dalban elbeszélte tragédia, még rövidebb menetet vett fel, még gyorsabb menetű elbeszélő költeménnyé egyszerűsödött a nélkül, hogy a műfaj eredeti s lényeges tulajdonságai elhalványodtak volna. Tragikus, drá-

mai esemény a magja mindeniknek. A műfaj líraisága meg épen fokozódott általuk, annyira közvetlen és egyszerű bennük a megjelenés művészi formája, annyira közvetlen, érzésünket megindító a hatásuk. Külön tanulmányra is érdemesek.

Mivel a régebbi, Erdély előtt írt költemények között ennek a műfajnak egyetlen egy nyomát és jelét leljük (*Balla Maris. Költemények* 203 l.), bátran megállapíthatjuk, hogy Szabolcska a *Hír a falunkból* típusú sajátos verseire Felfaluban talált rá.

XXII.

Az erdélyi boldog Senki szigete, mint környezet és háttér, nemcsak az Etelka-szerelem dalaiban és a *Hír a falunkból* elnevezés alá tartozó költeményekben foglal helyet. Mint a vidéknek őt kedveskedéssel fogadó egész társadalmát, úgy szerette meg s foglalta dalba a Senki szigete környékének szépségét, gyönyörű pontjait, az egész Felsőmaros mentét. E tárgyú dalai között legszebbek: *A borszéki úton, Fürdön, Fenyők, Havasok alján, Szerelem nyelve, Hegyek között, Falun, Választ, stb.* Ezeket mind Felfaluban írta. Később a Temesvárra költözés után is többször megénekelte Felfalut, amelytől érzelmileg soha, az anyagi kapcsolatot tekintve is csakugyan későn, élete vége felé szakadt el. Felfalu visszatért lelki nyugalmanak színhelye, feltalált boldogságának, Etelkának szülőföldje, ahol gyermekei is világra jöttek, jární és gügyögni megtanultak. Hogy felejtette volna hát el, hogyne tért volna vissza oda, hol egykor oly boldog éveket töltött? Am, az érzelmi szálak mellett vonzotta ide a költőt az a gazdasági körülmény is, hogy felesége örökrésze jussán idővel maga is felfalusi háztulajdonos lett. Szép, nagy kuriának volt a birtokos gazdája; tágas udvar és kert tartozott a lakóházhoz. Megkönnyebbülni s megszabadulni a nagy város zajától örömmel s boldogan tért ide, haza, Temesvárról is évek hosszú során át. Az egykori Senki szigeten töltött nyári pihenők kedélyét most is felüdítették. Fákat ültetett, virágokat ápolt, kertészkedett birtokán a költő, beszélgetve közben gyermekeivel és az ő régi, hű és igaz barátjával, a természettel, s elmerengve hosszan, meghatottan az erdélyi föld tündérszépségein. Itt és ekkor írta a *Tücsökszónál, Falusi idill, Falun, Közös bánat, Meddő nyár, Szimfónia, Marosfelfaluban* stb. című költeményeket, melyek mind Felfalunak, a Felsőmarosmentének sajátos szépségét hirdetik és dicsőítik.

Ide vágó költeményei közül külön is fel kell említenem a *S jött a király* címűt. Ebben a költő az egész világra: fűre, fára, bokrokra, hegyekre, himnuszt csattogó kicsi madárajkra s mozdulatlan tájra életet, harmatot, szépségnek fényes sugarát hintő májusi hajnalon felkelő napkirályt, s kinek e felkelő király, a nap is csak szolgálja, Istent, a szívét megreszkettető gyönyör láttára és terhe alatt meghajló térdrel, arca borulva — imádja. A költemény mindent meglelevenítő fensége és az egész természetet átfogó szemléletessége a Petőfi képzelőerejét és leíró költeményeinek művészetét juttatja eszünkbe. Ez maga a legnagyobb elismerés.

Felfalu és a Felsőmarosmente a kiindulópontja szemléletének abban a költeményben is (*Erdély*), amelyik aztán az egész erdélyi föld szépségének dicséretévé szélesedik ki. Erdély szépségéről az alföldieknek szoltában is bátran és bájosan tesz őszinte vallomást. Hol született s délibábok vizében fürödve nevelkedett, az Alföldnek szépségét szívébe zárva szereti, elismeri és hirdeti, de

*Erdély... Nekem szebb az egész világnál;
Hegyet és völgyet akármerre járnál,
Kükküllőnk menténél, a Maros völgyénél,
Szebbet nem találnál!...*

(Erdélyről — az alföldieknek).

Hát Erdély népe, dicső multja, küzdelmes jelene nem érdekelte-e? Csak az erdélyi földről és természeti szépségekről volt mondanivalója a költőnek s nem egyszersmind az erdélyi lélekről is? Sajnálunk kell, hogy Szabolcska akaratvilága mechanizmusának egyszerűségéhez és érdeklődési körének szűkös határához e téren is hű maradt. Mert az a kevésszámú vers, melyet kifejezetten az erdélyi lélek sugallt, sejteti, hogy Szabolcska az erdélyi lelket, Erdély történeti életét is nemcsak jól látta és ismerte, hanem pregnansan kifejezni, erővel s lényege szerint megjeleníteni is tudta. Ott van pl. a *Szász Domokos* c. költemény, az egyetlen, amelyiknek tárgya egy bizonyos személy, egy bizonyos erdélyi történeti alak. A jellegzetesen erdélyi Szász Domokos református püspök halálára írott tizenkétsoros költemény a maga rövid, olykor nagyon is reális kifejezései még a mai és a nagy férfiút nem ismerő olvasó számára is megleveníti a félelmetes nagyságú alkotó püspököt s megjeleníti a koporsójánál érzett, megrázó veszteségben egybebékült pártok mélységes gyászát, egyetemes fájdalmát.³⁷

Többi erdélyi tárgyú költeménye személytelen; Erdély lelkét. magát az erdélyi közösség szellemét, e szellem történeti megnyilatkozását vagy jelenlegi képét énekli meg. Ilyen a *Házavató, Vajdaszentiványon Erdélyben*. Vajdaszentivány valaha, régen nagy szerepet vitt Erdély történetében. Mint neve is mutatja, vajdák laktak benne s váraikból osztogatták szerte parancsaikat. Hogy egykor vajdák sasvára állott, a dombra most új lakóház épült. Az új háznak, a mai nemességnek a címere és megtartója nem a parancsoló hatalom, nem is beépített márvány, hanem a szeretet, a jóság.

*Küszöbére új házatoknak,
A szegények, ha ide szoknak,
Ha itt jó szót s enyhet találnek:
Ez lesz címere a háznak.*

³⁷ A kolozsvári ref. teológiai fakultást és Szeretetházat megalkotó Szász Domokosnak, a szintén püspök író és műfordító Szász Károly testvéröccsének működése sokszor elkeseredett, személyi harccá is elfajuló bírálatot és ellenmondást váltott ki. A támadást az ú. n. Enyed-párt vezette nagy hévvel és szívós kitartással.

*Nemesebb címer száz másénál,
Királyibb a királyokénál;
Mert ez nem válik soha porrá,
S Isten áldása mosolyog rá!*

Egy másik erdélyi tárgyú költeménye szintén felavató, ünnepi óda, csak hogy ezuttal a költő nem erdélyi házat, hanem erdélyi szobrot avatott fel költeményével. *Kossuth szobránál* a címe annak a költeménynek, amelyet Szabolcska a marosvásárhelyi Kossuth-szobor leplezési ünnepére írt és személyesen adott elő. Az első három versszak személyes vonatkozású. Azt mondja el a költő, hogy mekkora Kossuth-tiszteletben nőtt fel ő otthon a szülői házban. Egy öreg közhonvéd, a költő édesatyja, mesélt kiapadhatatlanul csodákat Kossuthról. E személyes elem után, mely megkapóan rávilágít Kossuth apánkra, a *magyar nép atyjára*, jellemzi a Kossuth történeti szerepét, a szabadság, a hazaszeretet hőstét, az elnyomott nép pártfogóját, az egyenlőség, testvériség apostolát. Hittel hirdeti, hogyha újra veszélyben lesz a haza, Kossuth újra üzeni fog. Az érc Kossuth és Bem apó összenéznek³⁸: Tábornokom bántják a székelty, vége a pihenésnek. S vész kiáltó szavuk megelékesíti az alföldet, elhat Segesvárra, Eresztevénybe és új élet kezdődik Erdélyben. A szoboravató óda, bár szerzője úgy érezte, hogy méltó dalt itt csak Petőfi tudna mondani, mindenképen megérdemli az ünnepi jelzőt. A személyes elem dacára, pompásan jeleníti meg a mulat, a Kossuth pályájának történeti jelentőségét a multa, virtualis hatását Erdély jövődjére is.

Épily méltósággal, tehát méltán fejezte ki a történeti tény döntő fontosságát s tolmácsolta a hozzáfűződő erdélyi közérzést az unió 50-ik évfordulóján, Kolozsvárt 1898. május 1-én. Szintén fölkérésre írt és személyesen elmondott költemény: *Az unió emlékezete*. Maga az unió az erdélyi magyarságnak egyik legsorsdöntőbb eseménye. A költő szerint a két országos nemzet, Magyarország és Erdély, kézfogása, inkább két bolyongó félcsillag egyesülése, hogy soha többé szét ne váljanak. Az umokák hálás érzelmeit méltón kifejezni most is csak az unió hajnali pacsirtája, jövőkbe érző viharadara, Petőfi, tudná. Az a Petőfi, kinek halála az Isten pecsétje az unió, aki azért jött meghalni ide, hogy a Nagyalföld rezgő délibábját tűzze fel koszorú gyanánt Unió menyaszszony homlokára. Féléurópa támadt az unióra, de az unió a tűzpróbát kiállta, a rádobott követ mennykövel viszonzta az unióban egyesült magyar és székelty. Hiszi a költő, hogy a dicsőségben fogamzott kézfogás, az unió, Erdélynek örök gyönyörűsége, örök áldása marad.

Igy hitt és bizott Szabolcska az erdélyi magyarság, egész nemzete jövődjében, amikor a mult nagyszerű eseményeiről, személyeiről emlékezett és amikor a közérzés ünnepi szószólójának feladatát végezte.

³⁸ A Kossuth szobor Marosvásárhely főterén a már régebben ott álló Bem szobortól nem messze s vele szemben kapott elhelyezést. A szobrok valóban összenéztek, beszélhettek egymással.

Hit és bizalom hatja át és fejezi be az *Erdélyről* c. költeményt is, melynek első, Erdély természeti szépségét az alföldiek előtt megrajzoló részét fentebb említettük volt. Hite s bizalma akkora, hogy a költemény befejező versszakában arról az ünnepnapról álmodozik, amikor a magyarok Istene az erdélyi fenyveserdők karácsonyfája alatt egyetlen családba, egy magyar családba gyűjt össze mindenkit, ki e földet lakja. Tehát a nem magyar anyanyelvűeket is. Amde, hogy Erdély fennmaradjon, hogy ez ünnepnap valaha is elkövetkezzék, szükséges, hogy az Alföld ne csak öntelten magával törődjék, hanem törődjék legszebb fiával, Erdélyországgal, is.

*Erdélynek ti még adósai vagytok.
Gyertek elé mind, magyarok, kik vagytok.*

E költői szó a próza nyelvén azt jelenti: Magyarország nem törődött, nem törődik eléggé azzal az Erdéllyel, melynek nemcsak szép földje van, hanem a története is csodákkal tele. Hisz Bocskai, Bethlen, Rákóczy innen lobogtatták a magyar szabadság zászlóját. Magyarország, az alföldi magyarság még adósa Erdélynek: támogatnia kellene. E költeményben Szabolcska, az alföldi születésű költő, ad visszhangot annak a mult század vége óta mind gyakrabban felhangzó erdélyi panasznak, hogy Erdélyt Magyarország magára hagyta, elhanyagolta, nem törődött vele eléggé.³⁹ O törődött Erdéllyel, magát vele egynek érezte. Innen intelme, aggodalma. De felismeri Szabolcska és rámutat sokkal erélyesebben, nála egészen szokatlan nyíltsággal és elkeseredéssel a belső bajokra, az erdélyi bűnökre is. Fájó szívvel s félve látja, hogy a székely, kit különben máskor dicsőítve emleget, elfajulóban van. A mai székely csak névleg az; a hazavédő igazi székelység, mint a porták székely kapuja, pusztul; tétlenség és pálinkás bolt pusztítja. Maholnap oda lesz az ország, a székelynek nem lesz Erdélye.

*... Amerre járok, sír az erdő,
És sír a lelkem is vele,
Oh légy méltó megint magadhoz,
Attila, Csaba nemzete.
Szárítsátok fel könnyemet,
Atyámfiai, székelyek.*

(A székelyföldön).

... Aztán jött a világháború, s elkövetkezett az uralomváltozás. Szabolcska nem mozdult helyéről. Mint a szó tágabb értelmében, megint erdélyi lakos, sorsossa lett Erdélynek, részese az erdélyi magyarság küzdelmeinek. Szerepe az erdélyi sors viselésében és része

³⁹ E költemény szerkezeti beállítását és tartalma nagyon emlékeztet Arany: *Az Alföld népéhez* c. költeményére. Arany a Felvidékről készül történetet mondani az alföldiek számára. Ő is az Alföld dicséretével, de egyúttal az Alföld népének magateltságával, másokkal, a Felfölddel nem törődő közömbösségével kezdi a töredéket, a sok között időrendben első félbemaradt művét.

az erdélyi magyarság küzdelmeiben természetesen sokkal több és nagyobb, mint a közkatonáé. Példaadó vezéregyenységnek tekintette a magyarság is és a román állam is. Állásfoglalása, cselekedetei, nyilatkozatai súllyal estek az elhatározás mérlegébe. Így mindjárt nagy erőt és bizalmat jelentett az erdélyi magyarság számára az a cselekedete, hogy nem távozott el. Ellenkezőleg, ő, aki azelőtt politikai küzdelmekben nem igen vett részt most, míg egészségi állapota megengedte, tevékenyen s buzgón odaállott az élre, a temesvári és bánsági magyarság ügyeit vezető és irányító férfiak közé. Szerepet vállalt az egyházi közéletben is, mint a békésbánati egyházmegye esperese, sőt úgy volt egy ideig, hogy az újonnan megalakult ú. n. Királyhágómelléki egyházkerület püspökévé fogja megválasztani és Szabolcska a közbizalom elől nem fog kitérni. E terv változott. Azonban Szabolcska továbbra is vállalta és végezte az erdélyi magyarság politikai és irodalmi életében a példaadó, útmutató, vezéri munkát. E nemű gyakorlati tevékenységében szívósan, rendületlen hűséggel s méltósággal védte a magyarság igazát és jogát az élethez, s harcolt közművelődésünk megtartásáért, épségéért, fejlődéséért. A békés, megértő módszert többre becsülte, mint a hangos erőt, a vak magyarkodást. „Semmi sem lett volna könnyebb, — mondta e sorok írójának, mikor Temesvárról búcsúztattuk, — mint az, hogy olcsó martírrá avattassam magam. De nem használtam volna senkinek, sem magamnak, sem a köznek“. Megmaradt töretlen, ép magyarnak, de bölcs és az emberszeretet szavára hallgató magyarnak. Ezért tekintélye minden irányban nagy volt. Személyét a magyarság részéről őszinte, mély tisztelet, bizalom és népszerűség övezte; a románság, a hivatalos körök hasonlóképp tiszteletben tartották.

E nehéz időkben az ember cselekedeteivel és példaadó vezéri magatartásával, a pap a szószéken, az egyháztársadalmi és egyház-kormányzati tanácskozásokon többször foglalkozott az erdélyi szellemmel, az erdélyi földhöz kötött magyar élettel. A költő keveset írt. Az *Őseim nyomán* c. 1928-ban megjelent kötetének utolsó tizenhárom darabja — a *Hajótörés után*, *Idegen világ* gyűjtő cím alá foglaltak valók csupán ez utolsó évtizedből. Alkotó ereje megfáradt, készsége ellankadt, de hite Istemben, hizalma nemzete műveltségében és műveltsége által magyarul fenmaradásában megmaradt — az új viszonyok, a nehéz idők közepette is. Hitének és bizalmának kifejezést ad ez időből való, sajnos, csekélyszámú költeményében is.

XIII.

Szabolcska Mihály 1892 szeptemberében kezdte meg az önálló életet oly községben, melynek addig hírét sem hallotta, oly földön, amelyet addig nem is látott, s oly társadalmi környezetben, amely neki s amelynek ő kölcsönösen ismeretlenek voltak. Debrecen, a tiszántúli református egyházkerület vezetői s az irodalmi körök egyaránt csodálkoztak azon, hogy a dédelgetett diák, a kitünttetett akadémista papjelölt és káplán, a már országszerte népszerű új költő hirtelen, minden

szokás és várakozás ellenére kiszakította magát eddigi környezetéből, s ment ismeretlen földre, ismeretlen emberek közé. Erdély pedig, hova az új költő ment állandó lakosnak, nagy örömmel fogadta az új költőt. A feltűnő, szinte pályatörésszerű irányváltásnak okát Debrecen, bár sejtette, gyöngédségből elhallgatta; az örvendező Erdély pedig abban a tekintélyben, kinek a pajzsa alatt Szabolcska hozzá átlépett, elégséges okot látott, a különös lépést megmagyarázotttnak vette. Az életrajzi adatok összevetéséből, a lelki élet parancsoló természetének figyelembevételére és a költői alkotások elemzése s igazoló tanuskodása alapján ma már megállapíthatjuk, hogy Szabolcska a Piroska-szerelemben csalódás hatása alatt mint hajótörött kötött ki Erdély földjére.

Erdeme Erdélynek, közelebbről az akkori felsőmarosmenti magyar társadalomnak és társaságnak, hogy Felfalu, az ismeretlen föld, hol a hajótörött költő partra lépett, utóbb az ő boldog Senki szigetjévé változott. Erdély az új költőt nemcsak megelhető parókiával és természeti szépségével fogadta, hanem gyöngédséggel, megbecsülő, nagy figyelemmel, a költőt méltán megillető tisztelettel. Így aztán Szabolcska Isten kegyelméből az erdélyi úri magyar társadalom és művelt olvasóközönség szeretetének és figyelmességének közepette tisztán s épen átszállott az örvényeken, megtalálva Erdélyben, Felfaluban, akit keresett, a hű hitvest és a gyermekben is boldogító családi kört. Megszerette, megdalolta Erdélyt, a Felsőmarosmentét szinte úgy, mintha ott született volna. A költő génusza és a génusz loci rokonok voltak, egymásra találtak.

És a megszeretett s dalba foglalt Erdély nemcsak fenntartotta költői kedvét, de tovább fejlesztette, gazdagította költészetünket is. Ilyen gazdagodást, fejlődést jelentő erdélyi versek a kifejezetten Erdélyről, Erdély szépségéről és az erdélyi lélekről szólókon kívül a feleség, a női eszményt dicsőítő, édesanya kultuszt jelentő költeményei, melyeket a Magyar Tudományos Akadémia egyik szép jutalmával koszorúzott meg és a Hír a falunkból sajátosan szabolicskai típus, amelyiknek követői támadtak.

Szabolcska hat évig lakott Erdélyben. Hat év múlva távozott Erdélyből Temesvárra. Üdülni, pihenni évek hosszú során át hazajárt Felfaluba. Így sem személye, sem költészete nem szűnt meg erdélyi lenni. A közhatalom változása után pedig újra sorsosza lett az Erdély földjéhez kötött magyar életnek, a transzilvánizmusnak. És Szabolcska most is, mint ember és költő egyaránt Erdély hű fiának, tisztelt és tiszteletet parancsoló vezéregyéniségének bizonyult.

Ama hajótörést Szabolcska soha meg nem bánta, Erdély meg soha eléggé meg nem hálálhatja. A költő lelki nyugalmit, boldogságának tündérföldjét találta meg. Erdély pedig új fiában nyert egy egyszerűségében is ékes szavú költőt, szépségének, szellemének új művészt, új dalnokát.

Hajótörése így vált költészetünk gazdagodásává.

Dr. Kristóf György.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM

az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában jelenik meg évenként 12 számban negyedévenként 7—7½ ív terjedelemben. A folyóirat az EME Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, Természettudományi-, Orvostudományi- és Jog- és társadalomtudományi Szakosztályának hivatalos közlönye.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-OT

az Egyesület alapító, igazgatósági és rendes tagjai évi 300 lejes kedvezményesen áron kapják. Előfizetési ára nem tagoknak és könyvkereskedőknek 400 lej. Előfizetések és a lap szétküldésére vonatkozó kívánságok címe:

ERDÉLYI MÚZEUM kiadóhivatala, Cluj-Kolozsvár, Strada Baron L. Poni (volt Brassai-utca) 5.

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek és a folyóirat szellemi részét illető tudakozódások a szerkesztőt illetik:

DR. GYÖRGY LAJOS, Cluj-Kolozsvár, Str. Universităţii (v. Egyetem-u.) 10

A szerkesztőség közli az igen t. munkatársakkal: 1. Géppel írott kéziratokat kér. 2. A közlésre szánt dolgozatok átlagos legnagyobb terjedelme 1 ív. 3. Minden munkatárs a folyóiratnak egyszersmind előfizetője is. A tiszteletdíjat 300 illetőleg 400 lejig a kiadóhivatal az előfizetés javára írja. 4. Külön nyomat a szerző kívánságára és költségére készül. 5. Kéziratokat a szerkesztőség csak a szerző külön kifejezett óhajára küldi vissza.

Erdélyi Tudományos Füzetek.

Szerkeszti: Dr. György Lajos.

Az „Erdélyi Múzeum-Egyesület” kiadása

1. Bass Károly: Reményik Sándor	40.
2. Párvan Bazil: A dákok Trójiában	30.
3. Dr. Bitay Árpád: Gyulafehérvár Erdély művelődéstörténetében	30.
4. Dr. Bitay Árpád: A moldvai magyarság	40.
5. Szokolay Béla: A nagybányai művésztelep	40.
6. Dr. Balogh Ernő: Kvarc az Erdélyi Medence felső mediterrán gipszeiben	40.
7. Dr. György Lajos: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1925. év	50.
8. K. Sebestyén József: A brassai fekete templom Mátyás-kori címei	48.
9. Dr. Karácsonyi János: Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez	50.
10. Dr. Gál Kelemen: Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen	50.
11. Dr. Tavassy Sándor: Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése	40.
12. Dr. György Lajos: Két dialógus régi magyar irodalmunkban	60.
13. K. Sebestyén József: A Becse-Gergely nemzetség, az Apafi és a bethleni gróf Bethlen család címere	50.
14. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1926. év	50.
15. Dr. Gyártás Elemér: A Supplex Libellus Valachorum	50.
16. Rónay Elemér: Kemény János fejedelem halála és nyugóhelye	50.
17. Dr. György Lajos: Egy állítólagos Pancsatantra-származék irodalmunkban	50.
18. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája 1927. év	60.
19. K. Sebestyén József: A középkori nyugati életünk két legkeletibb határai	60.
20. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum-Egylet XVI–XIX. századi kéziratok énekeskönyvei	50.
21. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1928. év. Pótlásokkal az 1919–1928. évekről	50.
22. Dr. György Lajos: A francia hellénizmus hullámai az erdélyi magyar szellemi életben	50.
23. Dr. Kántor Lajos: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület problémái	50.
24. Dr. Gál Kelemen: A nemzeti nevelés román fogalmazásban	50.
25. Dr. Tavassy Sándor: Kierkegaard személyisége és gondolkozása	50.
26. Dr. Papp Ferenc: Gyulai Pál id. Bethlen János gr. körében	50.
27. Dr. Csádry Bálint: Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról	50.
28. Dr. Biró Vencel: Püspökjelölés az erdélyi róm. kath. egyházmegegyében	50.
29. Dr. Teleki Domokos gróf: A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története	50.
30. Dr. Hofbauer László: A Remény című zsebkönyv története (1839–1841)	50.
31. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1929. év	50.
32. Dr. Gyalui Farkas: A Döbrentei-pályázat és a Bánk bán	50.
33. Dr. Rajka László: Jókai „Törökvilág Magyarországon” c. regénye	50.
34. Dr. Temesváry János: Hét erdélyi püspök végrendelete	50.
35. Dr. Biró Vencel: A kolozsmonostori belső jezsuita rendház és iskola Bethlen és a Rákóczy fejedelmek idejében	50.
36. Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum Vadai Hegedűs-kódexe	50.
37. Dr. Kántor Lajos: Hídvégi gróf Mikó Imre szózata 1856-ban az Erdélyi Múzeum és az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakítása érdekében	50.
38. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája 1930. év	50.
39. Dr. Balogh Arthur: A székely vallási és iskolai önkormányzat	50.
40. Dr. György Lajos: Eulenspiegel magyar nyomai	80.
41. Dr. Dömötör Sándor: A cigányok temploma	50.
42. Dr. Kristóf György: Báró Eötvös József utazásai Erdélyben	80.
43. Dr. Hofbauer László: Az Erdélyi Híradó története	50.
44. Dr. Kristóf György: Kazinczy és Erdély	50.
45. Dr. Asztalos Miklós: A székelyek őstörténete letelepülésükig	50.
46. Dr. Varga Béla: Az individualitás kérdése	80.
47. Kemény Katalin: Erdélyi emlékirók	80.
48. Dr. Dömötör Sándor: Vida György facetái	50.
49. Dr. Oberding József György: A mezőgazdasági hitelkérdés rendezésére irányuló törekvések a román törvényhozásban	50.
50. Szabó T. Attila: Közép-szamos-vidéki határnevek	50.
51. Dr. Balogh Jolán: Olasz falifestmények Gyulafehérvárt	30.
52. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1931. év	50.
53. Dr. Kántor Lajos: Magyarok a román népköltészetben	50.
54. Dr. György Lajos: Magyar anekdotáink Naszreddin-kapcsolatai	50.
55. Dr. Veress Endre: Gróf Kemény József (1795–1855)	120.
56. Dr. Kántor Lajos: Kölcsönhatás a magyar és román népköltészetben	30.
57. Dr. Tavassy Sándor: A lét és valóság	60.
58. Szabó T. Attila: Adatok Nagyenyed XVI–XX. századi helynevelnek ismeretéhez	60.
59. Dr. Imre Lajos: A falunnevelés irányelvei	60.
60. Dr. Veress Endre: A történetíró Báthory István király	80.
61. Dr. Boros György: Carlyle	40.
62. Dr. Juhász Kálmán: Két kolozsmonostori püspökapat a XVI. században	50.
63. Dr. Biró József: A kolozsvári Bünffy-palota és tervező mestere, Johann Eberhard Blanmann	60.
64. Dr. Ferenczi Miklós: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája 1932. év.	50.
65. Dr. Jancsó Elemér: Az irodalomtörténetírás legújabb irányai	50.
66. Dr. Kántor Lajos: Erdély a világháborút tükröző román irodalomban	50.
67. Dr. Veress Endre: A moldvai csángók származása és neve	80.
68. Dr. Oberding József György: A Kolozsvári Gondoskodó Társaság	60.
69. Papp Ferenc: Gyulai Pál	60.
70. Dr. Ferenczi Miklós—Valentiny Antal: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1933. év	60.